

Problém generací¹

The Problem of Generation

Karl Mannheim

ABSTRACT Mannheim's text "The Problem of Generation" presents a conceptual model for analyzing the phenomena of generation. According to the author, the formation of a historical generation is not simply the proximity of birth dates. The formation of historical generations (with their own distinct consciousnesses) is the result of the intersection of three types of location: location in life-cycle (or age), location in space, and historical setting.

Mannheim explains repeatedly that a generation is much more than just a group of people born around the same time. He thus distinguishes between generation location (individuals born in the same historical period and cultural region), generation as actuality (individuals experiencing the same concrete historical problems), and generation units (groups within the same generation perceiving their shared experiences in different specific ways). Mannheim argues that the social and cultural elements of human life are essential in explaining the role of generations in human history. The problem of generations is important for any real understanding of the pace of social change.

The author of this article believes that the sociologist has an important role to play in solving the problem of generations. He describes two dominant traditions of formulating the problem: the positivist view and the romantic-historical formulation.

I. Situace

1. Pozitivistický přístup

Také v této otázce je sociologovou první povinností pohlédnout na situaci komplexně. Příliš často se setkával s vágními přístupy, s tématy, jimž každá věda přispěla svou troškou, ale u nichž nikdo nebděl nad kontinuitou problematiky. Avšak naším cílem není podat prostě „dějiny dogmatiky“ tématu; chceme nastínit „vnitřní situaci“ bádání (část I), a tím zajistit vlastní přístup k řešení (část II).

Z úvah o otázce generací vzešly dvě cesty: pozitivistická a romanticko-historická. Tak se proti sobě ocitly dva způsoby prožívání světa – a přiblížily se tématu ze dvou stran. První cesta spatřovala svůj ideál v kvantifikovatelnosti problematiky; snažila se vyjádřit mezní data lidského bytí *kvantitativně*. Druhá cesta zvolila přístup *kvalitativní*, zřekla se matematické jasnosti a problém zvnitřnila. Podívejme se nejprve na první cestu.

Sociální studia. Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, 1–2/2007. S. 11–44. ISSN 1214-813X.

¹ Překlad převzat z: Mannheim, K.: „Das Problem Der Generationen.“ In *Wissenssoziologie: Auswahl aus dem Werk*, Luchterhand, Berlin 1964, s. 509–565.

Positivistu náš problém fascinuje, protože zde má pocit, že pronikl až k nejzazším skutečnostem lidského bytí. V tom, že existuje život, smrt a omezené, číselně vyjádřitelné trvání života, že v určitých odstupech generace střídá generaci, v tom se pozitivistovi jeví rámcová forma našeho osudu jako uchopitelná a co víc, jako matematicky definovatelná. Vždyť všechna ostatní data jsou v lidském životě podmíněná, vyjadřují jen speciální vztahy. Mohou zmizet a s nimi zmizí jen jedna podmíněná forma historického bytí. Myslíme-li však v mezních datech, nejuje se lidské bytí v nám známém smyslu – kultura, stvoření, tradice; to vše mizí, či přinejmenším dostává zcela jinou podobu.

V tomto smyslu si už *Hume* pohrával s myšlenkou změny dat. Říkal: představme si u člověka změněný způsob generační posloupnosti, třeba takový, jaký mají housenky a motýli, u nichž starší generace mizí rázem a nová se rázem objevuje. Přestavme si dále člověka jako po všech stránkách duchovně vyspělou bytost, schopnou samostatně si volit formu vlády, která mu vyhovuje – to byl totiž ústřední problém *Humovy* doby. Při takové změně existenčních dat by bylo možné a vhodné vytvářet státní formy pokaždé zcela nově, bez ohledu na předky a jejich zákony. Pouze proto, že způsob, jakým existujeme, je v generační posloupnosti spojen s kontinuálním plynutím – každou hodinu, kdy jeden zemře, vstupuje na scénu jiný –, je nutné pamatovat na kontinuitu formy vládnutí. Princip politické kontinuity se tedy v této úvaze bezprostředně opírá o mezní biologickou danost kontinuity v generační posloupnosti.

Také *Comte*² si hrál s možností ozřejmit specifika a tempo pokroku – to byl zase velký problém jeho doby – pomocí alternativní představy mezních dat v generační posloupnosti a alternativní představy průměrné délky lidského života. Zkrátíme či prodloužíme-li průměrnou délku individuálního života, říká, změní se i rychlost, *tempo pokroku*. Prodloužením délky lidského života by se tempo pokroku omezilo; zkrácením délky života na polovinu či na čtvrtinu současného stavu by se tempo pokroku odpovídajícím způsobem zrychlilo, a to proto, že omezující, konzervující a zbrzdňující role starých lidí by v prvním případě působila vzhledem k jejich delšímu životu dlouhodoběji, v druhém případě vzhledem k jejich rychlému odchodu krátkodoběji.

Jestliže by přílišná retardace byla na škodu, pak přílišné urychlení tempa by zase přinášelo nebezpečí neúplného prožití a zploštění životních obsahů. Aniž by tedy chtěl tvrdit, že náš svět je nejlepší z možných, přece jen *Comte* míní, že délka našeho života a (s ní související) průměrné trvání jedné generace v délce třiceti let je nutným korelátem našeho organismu; a dále, že pomalý pokrok lidstva přímo souvisí s tímto organickým omezením. Zde se tedy tempo pokroku a existence konzervujících i reformujících sil bezprostředně redukuje na biologická fakta. Hle, toto je vidění problému v denním světle. Vše je takřka matematicky zřejmé, vše je jasně rozložitelné na prvky, konstruktivní fantazie myslitele slaví triumf, volná kombinace faktorů zahrnuje i nejzazší konstantní danosti lidského bytí a tajemství dějin je takřka jako na dlani.

Racionalismus klasiky zde má pokračování v racionalismu pozitivismu, ožívá francouzské myšlení, a skutečně – relevantními nositeli problému jsou především Francouzi. *Comte*,

² K pasážím týkajícím se *Huma* a *Comta* srov. pramenné odkazy u *Mentrého*, s. 179 a dále. a s. 66 a dále.

Cournot, J. Domel, Mentré; i další neněmečtí autoři jsou pozitivisté anebo pozitivismem ovlivnění: Ital *Ferrari* a rakouský dějepisec *O. Lorenz* působili v době, kdy Evropu spojovala pozitivistická vlna.³

Jejich pojmání problému má cosi společného. Centrum tázání tvoří snaha nalézt *obecný zákon* dějinné rytmiky, a sice na základě biologického zákona omezeného trvání lidského života a danosti věkových kategorií. Cílem je odvodit střídání forem duchovních a sociálních proudů bezprostředně ze sféry biologie, definovat charakter pokroku lidského pokolení takřkajíc z vitálního podloží. Přitom se vše maximálně zjednodušuje, schematická psychologie zajišťuje, že stáří je vždy vnímáno jako konzervativní prvek a mládí coby čirý aktivismus. Duchovní dějiny vypadají v tomto podání tak, jako bychom studovali pouze „historické časové tabulky“. V tomto zjednodušení se zdá, že citlivým místem problému je pouze toto: nalézt průměrnou dobu, kdy mladší generace střídá ve veřejném životě starší, a hlavně, nalézt přirozený začátek – kam je třeba v dějinách udělat zářez, odkud máme počítat. Trvání generací je určováno různě, někteří stanovují dobu působnosti generace na 15 let (např. Dromel), většina však na 30, což plyne z úvahy, že prvních 30 let života je dobou učení – vlastní kreativita individua začíná v průměru až potom – a že v 60 letech člověk opouští veřejný život.⁴ Těžší už je nalézt přirozený začátek výměny generací, neboť lidé se do společnosti rodí a společnost opouštějí kontinuálně, plné intervaly existují jen v jednotlivých rodinách – tam je „čekačí“ doba dětí až po zralost k sňatku dána jednoznačně.

Zde je jádro tohoto přístupu; vše ostatní je aplikace na dějiny, exemplifikace, ovšem i tady vzchází z vůle k jasnému členění ne jeden cenný příspěvek k problematice.

Na solidní úroveň pozvedl bádání zvláště *Mentré*,⁵ jehož zásluhou také vznikl první historický přehled naší otázky.⁶ Po rozboru generační problematiky u zvířat na základě *Espinasy* práce (*Les sociétés animales*, Paris 1877) následovala analýza téhož v lidské rodinné posloupnosti. Teprve odtud se *Mentré* odvažuje vstoupit do komplikovanějších oblastí a zkoumat problém generací sociálních a duchovních.

Důležitá je také diferenciacie tématu, která u něj spočívá v tom, že (s Lévy-Bruhlem) rozlišuje mezi „*institutions*“ a „*séries libres*“. Generační rytmika se zdá být zjevnější v „*séries*“, tedy v posloupnostech volných uskupení lidí (salóny, literární skupiny atd.) než třeba pod křídly institucí, kde jsou habitus a způsoby jednání dalekosáhle určovány předem – nařízeními,

³ Přesné názvy titulů dosud zmíněných a dalších citovaných děl souvisejících s otázkou generací jsou uvedeny v bibliografii na konci svazku (tj. in Mannheim Karl: *Wissenssoziologie: Auswahl aus dem Werk*, Luchterhand, Berlin 1964; zde viz seznam literatury na konci textu; pozn. překl.).

⁴ Vědecky nejlépe fundovaná se nám jeví *Rümelinova* snaha; *Rümelin* se pokouší určit trvání generace v celku národa nezávisle na jakékoli duchovně problematice, čistě statisticky. Přitom jsou určující dva následující faktory: průměrný věk, ve kterém muž vstupuje do manželství, a poločas trvání střední manželské plodnosti. Sečtením těchto dat (která v různých zemích a sociálních kruzích vycházejí různě) dostává trvání generace, které mu pro Německo vychází na 36,5 a pro Francii na 34,5 let.

⁵ *Mentré, F.: Les générations sociales*, Paris 1920.

⁶ V této kapitole probíráme podrobně jen ty představitele generační teorie, kterými se *Mentré* ještě nezabýval.

společným dílem – a kde je tak překryta novost dorůstajících generací. Podstatnou část jeho zkoumání vyplňuje otázka, existuje-li v historickém dění nějaká *vůdčí sféra* (například politika, věda, právo, umění, ekonomie atd.), která by byla takzvaně dominantní a vzhledem k ostatním sférám určující. Dochází k závěru, že neexistuje *žádná* jednoznačně dominantní sféra, která by určovala i rytmiku ostatních, neboť každá zvláštní sféra je vnořena do toku všeobecných dějin, jejichž jednotné centrum je zdrojem jejího pohybu,⁷ nicméně že totální proměny ducha zřejmě nejlépe odráží sféra estetická. Právě z ústřední analýzy dějin této sféry ve Francii počínaje 16. stoletím dochází Mentré k závěru, že k zásadním proměnám docházelo každých třicet let.

Tato kniha, vzhledem k počtu stran vlastně nevelká, má trvalou zásluhu coby první souhrnný přehled problematiky, jakkoli v ní postrádáme solidní formulaci problému a jeho nutné prohloubení. Mimochodem Francouze zajímají generační proměny v nedávné minulosti už proto, že byli bezprostředními svědky toho, jak liberálně-kosmopolitní vlnu náhle přemohl vzestup nacionalistické mládeže. Výměna generací byla, zdá se, bezprostředním zážitkem a problémem, který přesáhl sféru vědy a který bylo možno sledovat v živoucí skutečnosti, odporovat v příležitostných konkrétních debatách.⁸

Byť u Mentrého nechybí občasné náznaky průlomu, což by nasvědčovalo transcenci čistě kvantitativních zkoumání, uzavírá se jím určitý okruh generační otázky, jehož základní ladění a metodu jsme se nyní snažili charakterizovat. V následujícím si přiblížíme jinou možnost, kterou naše problematika zahrnuje.

2. Romanticko-historický přístup

Do zcela jiné atmosféry se dostaneme, vydáme-li se po stopách bádání v *Německu*. Zřejmě není lepšího důkazu pro tezi, že způsob tázání a myšlení se různí dle zemí, epoch a hlavních politických tendencí, nežli konfrontace řešení otázky v jednotlivých zemích s jejich převládajícími proudy. Ještě *Rümelin*, který se problém pokusil definovat z hlediska *statistiky*, a *O. Lorenz*, který k řešení přistupoval z oblasti genealogického bádání, v zásadě platili daň pozitivistické epoše. Specificky „německou“ tvář však výzkum dostal, když o objasnění usiloval *Dilthey*. V Diltheyovi se obrozují tradice a impulzy, které byly živé v romantismu a v historické škole, v něm náhle znovu a v nové podobě vyražejí přístupy a kategorie, které kdysi právě na této romanticko-historické půdě daly základ humanitním vědám v Německu.

Dominantní myšlenkové proudy, které v poslední epoše ovládly Německo a Francii, se rozrůznily zcela v souladu s historickou a politickou strukturací obou zemí.

Ve Francii převládalo myšlení pozitivistické, plynoucí bezprostředně z osvěcenských tradic. Neovládlo zde jen přírodní vědy, nýbrž skýtalo bázi i vědám humanitním. Jeho nosným elementem nebyly jen opoziční tendence – proniklo i do konzervativismu a tradicionalismu. Úplně opačná byla celková situace v Německu, kde otěže stále třímal romantismus a historismus, poháněný konzervativními impulsy. Zde se mohly ve znamení pozitivismu výrazněji

⁷ Mentré, s. 298.

⁸ Srov. mimo jiné knihy od *Agathona, Bainvilla, Ageorgese, Valoise*; srov. dále *E. R. Curtius: Platz*, kde se rovněž neustále zohledňuje generační úhel pohledu.

profilovat jen přírodní vědy. Humanitní vědy měly romanticko-historizující základ a pozitivismus se dočasně dokázal prosadit jen v ojedinělých iniciativách a víceméně pod záštitou opozičních tendencí.

Takřka o každou logickou myšlenkovou kategorii se zápasí ve znamení této zásadní antiteze, již ovšem také nelze přeceňovat, a také generační otázka se jeví jen jako etapa tohoto mnohem komplexnějšího zápasu. Různosti či rozdílu mezi francouzsko-pozitivistickým a německo-romantickým přístupem ke generační otázce nelze vůbec porozumět, neumístíme-li je do této širší souvislosti.

Pro liberála, pozitivistu – zde popsaného čistého typu Francouze – je problém generací vesměs dokladem *přímočaré koncepce pokroku*.

Toto myšlení, vzešlé z moderně-liberálních impulzů, od počátku pracovalo s mechanizovaným, zvznějším *pojmem času* a v kvantitativně měřitelném čase se snažilo nalézat objektivní měřítko přímočarého pokroku. I posloupnost generací se zde jevila spíše jako dění, kterým se přímočarost postupu času spíše artikuluje nežli překonává. Tím nejdůležitějším na výměnách generací zůstávalo to, že byly považovány za jeden ze zásadních hnacích faktorů pokroku.

Avšak právě tato koncepce pokroku se postupně narušuje, když německé, romanticko-historizující myšlení hledá v problému generací takřkajíc opačný důkaz – proti přímočarosti běhu historického času.⁹ Otázka generací se tím stává záležitostí existence neměřitelného, čistě kvalitativně uchopitelného času vnitřního.

Relativní novum, které se objevuje u *Diltheye*, představuje právě tato opozice *kvantitativně* měřitelného a jen *kvalitativně* postižitelného vnitřního, prožitkového času. Problematika generací zajímala Diltheye, jak sám přiznával, zcela mimořádně, protože skrze generační jednotu lze obvyklý, jen vnější plášť průběhu duchovních hnutí, který se zakládá na hodinách, měsících, rocích, desetiletích, nahradit „představou poměřující zevnitř“. Právě jednoty generací umožňují názorné a znovu prožitelné měření duchovních hnutí.¹⁰

Druhá věc, kterou Dilthey konstatuje v souvislosti s fenoménem generací, je, že hlubší než jen chronologický smysl zde má kromě posloupnosti též fenomén *současnosti*. Současně vyrůstající jednotlivci přijímají v letech intenzivního osvojování, ale i později, tytéž zásadní vlivy jak z oblasti intelektuální kultury, jejímuž působení jsou vystaveni, tak i z oblasti společensko-politické. Tvoří generaci, současnost, protože tyto vlivy jsou jednotné. Právě tímto obratem, že totiž současnost v duchovních dějinách neznamená chronologické datum, ale druhovou stejnost působících vlivů, se tázání posouvá z roviny, kde se mohlo zvrhávat v mystickou číselnou aritmetiku, do oblasti niterné časovosti, uchopitelné pouze rozuměním.

Z problému pouhé matematické počitatelnosti se stává problém kvality, která je pouze znovu-prožitelná: generační odstup se pak stává vnitřně znovu-prožitelným časem, generační současnost identickou niternou určeností.

Odtud je už jen krůček k fenomenologu *Heideggerovi*, který prohlubuje právě problém kvalitativní spjatosti a pokouší se jej definovat jako osud tohoto bytí v sepětí „Úděl se neskládá

⁹ O konzervativním prožívání času srov.: *Das konservative Denken*, v této knize str. 439 a dále. Proti koncepci pokroku jako souhrnné představě dějin např. *Pinder*, s. 138.

¹⁰ Srov. *Dilthey*, s. 36 a dále.

z jednotlivých osudů, podobně jako ‚bytí spolu‘ nemůžeme chápat jako společný výskyt více subjektů. V ‚bytí spolu‘ v tomtéž světě a v odhodlanosti pro určité možnosti jsou osudy již předem nasměrovány. Moc údělu se uvolňuje teprve ve sdílení a v boji. Osudový úděl pobytu v rámci své ‚generace‘ a s ní vytváří plné, autentické dění pobytu.¹¹

Z týchž kořenů kvalitativního pojmu času, který jsme našli už v Diltheyově myšlení, vyrůstá pojetí otázky u kunsthistorika *Pindera*.¹² U Diltheye potěší moudrá zdrženlivost, s níž uplatňuje jen skutečné možnosti, které romanticko-kvalitativní přístup otevírá. Dokázal se totiž učit i od pozitivismu. Pinder naproti tomu zcela propadá romantickému svodu, mnohé prohlubuje, ale neumí uniknout romantické bezuzdnosti. Co Pindera na generačním problému zajímá především, je „*nesoučasnost současného*“. V tomtéž chronologickém čase žijí různé generace. Protože však skutečný čas je jen čas žitý, žijí vlastně všichni v kvalitativně velmi různém vnitřním čase. „Každý žije se stejně starými i jinak starými v plnosti současných možností. Stejná doba je pro každého jinou dobou, totiž *jiným věkem sebe sama*, který sdílí jen se svými vrstevníky.“¹³

Každý bod v čase je tedy vlastně prostorem, má více dimenzí, protože je ho dosahováno z rozdílného rozvoje jednotlivých žijících generačních vrstev.¹⁴ Myšlení o čase tedy musí být – použijeme-li Pinderova hudebního příkladu – organizováno polyfonně, v každém „časovém bodě“ je třeba slyšet jednotlivé hlasy jednotlivých generací, které onoho bodu dosahují vždy ze sebe.

Druhá myšlenka je, že každá generace sama ze sebe tvoří vlastní „*entelechií*“, čímž jediné se vlastně stává kvalitativní jednotou. Jestliže pro Diltheye spočívala vnitřní jednota generace ve společných vlivech duchovní a sociální povahy, pak u něj toto *spojení* nebylo ještě plně kvalitativně postižitelné. Jestliže se zde Heidegger snažil vypomoci pojmem osudu, teprve konstituujícího jednotu, pak u Pindera nastupuje – jako plod tradic moderních dějin umění – pojem entelechie.

Entelechie generace je podle něj výrazem jednoty jejího „vnitřního cíle“, výrazem vrozeného životního a světového pocitu. Z hlediska kunsthistorických tradic je generační entelechie přenesením *Rieglova* „uměleckého chtění“¹⁵ z fenoménu jednoty stylu na jednotu generace; a rieglovský pojem uměleckého chtění zase byla omlazená a znovu plodná, do pozitivismu přenesená morfologická tendence, která působila už v historickém pojmu národního ducha. Jestliže se dosud pracovalo především s jednotou „ducha doby“, pak zde se tato jednota ukazuje – vyjádřeno jednou z Pinderových oblíbených hudebních analogií – jako zdánlivá akordičnost vertikálního setkání jednotlivých tónů, které ponejprv přináležejí různým horizontálním systémům (primárně generačním entelechiím) fugy.¹⁶ Generační entelechie zde

11 *Heidegger*, *Sein und Zeit* 1927, s. 384 a dále; česky: *Bytí a čas*, OIKOYMENH, Praha 1996, s. 384.

12 *Pinder*, srov. zvl. kap. 7.

13 *Pinder*, s. 21, kurzíva převzata od Pindera.

14 *Pinder*, s. 20, tamtéž.

15 Srv. *K. Mannheim*: „Beiträge zur Theorie der Weltanschauungsinterpretation“ (*Jahrbuch für Kunstgeschichte*, sv. 1, Vídeň 1923. Vyšlo též v sérii *Kunstgeschichtliche Einzeldarstellungen*, sv. 2, vydáno Ústavem dějin umění spolkového památkového úřadu (Kunsthistorisches Institut des Bundesdenkmalamtes), Vídeň 1923, s. 38 a dále. (V této knize s. 91 a dále.)

16 *Pinder*, s. 98.

tedy slouží destrukci potud přehnaně zdůrazňované jednoty doby (duch doby, duch epochy). Jednota epochy nemá žádný jednotný hnací impuls, žádný jednotně formující princip, tedy žádnou entelechii; její jednota spočívá nanejvýš v příbuzenství prostředků, které táž doba dává k dispozici různým generačním úkolům. Existují barvy doby, „jsou vpravdě přítomny, ale asi tak, jako lazurové vrstvy na vícerych vzájemně prosvítajících barvách generací a věkových kategorií.“¹⁷

Jestliže se zde popřením existence adekvátní entelechie v zásadě zpochybňuje jednotnost epochy a relativizuje a ruší se pojem ducha doby, pak ostatní jednoty, s nimiž obvykle pracují dějiny ducha, jsou ponechány v platnosti. Podle Pindera máme kromě generační entelechie ještě entelechii umění, entelechii jazyka, entelechie stylů, národů, entelechii rodovou, ale též entelechii evropanství a konečně entelechie jednotlivců.

A jak se u *Pindera* formuje historické dění? Souhrou stálých a časných faktorů. Stálými faktory jsou: kulturní prostor, národ, rod, rodina, individualita, typus; časnými faktory jsou zmíněné entelechie. „Trváme na prioritě růstu před zkušenostmi (‘vlivy’, ‘vztahy’). Tvrdíme, že umělecko-historický život vzniká ze spolupůsobení *určujících* entelechií, které se rodí v tajemném přírodním procesu, s konflikty, vlivy, vztahy (samozřejmě rovněž zásadními), které jsou ve skutečném rozvoji těchto entelechií *zakoušeny*.“¹⁸ Co je zde na první pohled nápadné, je fakt, že zde v žádné řadě faktorů nenalzáme faktor společenský, a to ani ve vzdáleném smyslu.

Toto romantické hnutí v Německu zcela pomíjí skutečnost, že mezi sférou přírody a ducha existuje ještě rovina společensky formujících sil. Je buďto zcela spiritualistické a vše nechává vyvstávat z entelechií (které jistě existují), anebo má pocit, že je do věci třeba vnést i trochu realismu, a pak se utíká bezprostředně k vitálním faktorům, rase, generaci (které jistě také existují) a duchovní potence nechává vznikat v „tajemném přírodním procesu“. Tajemství ve světě bezpochyby jsou; ale měli bychom je uplatňovat na místě jim příslušejícím, a nikoli tam, kde bychom souboru sil mohli ještě do velké míry porozumět ze společenského dění. Tvořivou silou se podílejí zřejmě i společenské vztahy, v nichž se lidé ponejprv setkávají, v uskupeních, v nichž se vzájemně podněcují a kde jejich reálné boje utvářejí entelechie a odtud ovlivňují a do značné míry i modelují také náboženství, umění atd. Možná by se také vyplatilo ptát se, zda se zde jedná o pouhé „konflikty“, „vlivy“ a „vztahy“ – možná, že i z těchto faktorů vyzařuje tvůrčí síla, tvořivý potenciál, sociální entelechie... Možná, že právě tyto energie, pramenící ze sociální pospolitosti a sociálního soupeření, působí jako zprostředkovatelky mezi ostatními entelechiemi umění, stylů, generací atd., které se jinak potkávají a kříží jen náhodně... Pokud na věci nepohlížíme v tomto smyslu, vztahujeme-li nejvyšší výrazové formy ducha k vitální sféře bez sociologicko-historického zprostředkování, příliš lehce dospíváme k domněnce, že rozhodující generace jsou jen „vrhy přírody“,¹⁹ a „člověk málem cítí pokušení vidět z problému času narození vzcházet i mnohem tajuplnější a těžší problém času smrti“.²⁰ Oč více suchopárnosti, avšak zároveň pravého badatelského pudu prozrazuje Diltheyova věta, která právě takové spekulace předjímá a říká: „Zatím se

17 *Pinder*, s. 159 a dále.

18 *Pinder*, s. 154, závorky dle Pindera.

19 *Pinder*, s. 30.

20 *Pinder*, s. 60.

ovšem přece jen jeví jako nejpravděpodobnější teze, že jak míra, tak i rozdělení vloh pro každou generaci za stejných podmínek národní zdatnosti jsou vcelku stejné, že tedy z oněch dvou skupin podmínek²¹ lze odvodit jak způsob rozdělení, tak i intenzitu výkonu.²²

Cenná, ba přímo geniální je u Pindera myšlenka nesoučasnosti současného a myšlenka entelechií; podněty, které vzešly z romanticko-historického myšlení a pro které pozitivismus zcela jistě nemá žádný orgán. Nebezpečné a veškerou vědeckost ohrožující jsou naopak jeho vývody tam, kde propadá myšlení v analogiích. Tento typ myšlení vlastně vychází z renesančních natur-filozofických spekulací; romantismus jej oživil a vystupňoval až ke groteskosti. Pinder ho užívá, kdykoli činí vývody o biologickém rytmu světa. Také jemu pak jde o to, ukázat v historickém dění početně stanovitelné intervaly (byť pojímané poněkud elastičtěji) a nacházet v běhu dějin rozhodující vrstvy zrození pomocí této magické generační formule. Ještě více se utápí v konstrukcích *Joel*,²³ tento jinak mimořádně zasloužilý badatel. Z jeho nejnovějších vývodů ohledně sekulárního rytmu dějin jako by na člověka dýchly právě romantické spekulace.

Většina vědců se tady dopouští chyby: dovolují si domněnku, že skutečná generační otázka existuje jen tehdy, jsme-li schopni prokázat generační rytmiku s jednou provždy stanovitelnými časovými intervaly. Generační problematika je velmi komplexní záležitost a je třeba ji zkoumat i tehdy, pokud by se teorie intervalů ukázala jako neprokazatelná.

Nevíme; třeba nějaký sekulární rytmus dějin existuje, možná jej jednoho dne poznáme. Vzpíráme se ovšem tomu, nalézat jej cestou spekulujícího fantazírování, zvláště jsou-li takové biologicky či duchovně založené vývody jen způsobem, jak uniknout zkoumání něčeho bližšího a probadatelnějšího – totiž zkoumání ukazatelné textury sociálního dění a jejího vlivu na generační fenomén. Biologický rytmus se projevuje v živlu sociálního dění; jestliže tuto formující vrstvu zcela pomíjíme a pokoušíme se uchopit vše bezprostředně, z vitálního elementu, pak tímto řešením ztrácíme všechna dobrá zrna, která v krajíně problému tak uspokojivě a slibně klíčila.²⁴

II. Sociologický problém generací

Problém generací je důležitý, je třeba jej brát vážně. Při poznávání struktury sociálních a duchovních hnutí je jedním z nejnezbytnějších vodítek. Jeho praktický význam je bezprostředně zřejmý, jakmile se nám jedná o přesné porozumění zrychleným převratným jevům aktuální přítomnosti. Bylo by škoda, kdyby nám mimovědecké metody dlouhodobě zakrývaly to, co je prozkoumatelné.

21 Míni se stav kultury a společensko-politické vztahy.

22 *Dilthey*, s. 38.

23 *Joel*, viz bibliografie na konci knihy (překladu; pozn. překl.).

24 O střízlivější založení třígenerační jednoty nežli skrze jednotu století se pokusil *O. Lorenz*. Na šestisetletý rytmus klade důraz *Scherer* ve svých *Dějínách německé literatury*, s. 18 a dále. K podnětům moderních historiků *Kummera* a *Petersena* a také *L. v. Wieseho* se dostaneme v další části tohoto zkoumání.

Z předchozího přehledu současného stavu generační otázky plyne snad jednoznačně, že nám chybí jednotné chápání problému. Humanitní a sociální vědy ve vyspělých zemích berou jen příležitostně na vědomí cizí výsledky. Obzvláště německé bádání v otázce generací vůbec neznalo situaci v zahraničí. Skutečnost, že tématu se zmocňovaly stále různé a různé vědní obory, vyústila v situaci, kdy lze hovořit nanejvýš o zajímavých nábězích a příspěvech k celkovému řešení, ale nikoli o jasné definici problému a cílevědomém výzkumu.

Rozmanitost podnětů, která vyplynula z různosti myšlenkových tradic jednotlivých národů i ze specifík myšlení jednotlivých vědních oborů, sice přináší velké kouzlo a bohatství – a tak komplexní problém lze vskutku vyřešit jedině náležitou spoluprací nejrůznějších disciplín a národů –, avšak spolupráci musí vnitřně držet pohromadě jakési organizační centrum. Stav problému generací je tak eminentním příkladem bezkonceptnosti v sociálních a humanitních vědách, kde každý začíná od začátku (což je do určité míry plodné a nutné) a kde se jen výjimečně klade otázka, nemohou-li být rozličné podněty chápány jako prvky jednotné věcné souvislosti, přičemž by se dalo uvažovat i o roli a podílu jednotlivých disciplín na celkovém řešení.

Přehnaná organizace humanitních a sociálních věd též není žádoucí, ale mělo by se alespoň uvažovat o tom, není-li zde disciplína, která by – dle specifika otázky – mohla poskytnout zmíněné organizační centrum. U problému generací je to bezpochyby sociologie, která musí jaksí vypracovat koncept. Tentokrát bude patrně úkolem *formální sociologie*, aby vypracovala elementární, ale zásadní charakteristiky generačního problému. V rámci formální sociologie se ovšem náš problém nachází na hranici mezi statickým a dynamickým zkoumáním. Zatímco formální sociologie dosud statisticky zkoumala hlavně skupinovou existenci lidí *vůbec*, zdá se, že tento problém patří do kategorie bádání, které musí postihnout a definovat právě síly zajišťující dynamiku a řád působení dynamických složek ve společenském dění. Tím by byl právě zde dán přechod od čistě formálně statické k formálně dynamické a odtud k aplikovaně historické sociologii – teprve všechny dohromady umožňují vytýčit souborné pole sociologického bádání.

V následujícím budeme formálně sociologickým objasňováním vypracovávat elementární charakteristiky generačního problému, bez jejichž objasnění nemůže historický výzkum v tomto směru ani začít. Současně chceme zhodnocovat všechny dosud nahromaděné podněty, které se ukázaly jako přínosné, zatímco ty, které nepokládáme za dostatečně fundované, mlčky pomíneme.

1. Konkrétní skupina – sociální zasazení (soziale Lagerung)

Chceme-li si ozřejmit základní strukturu fenoménu generační souvislosti, pak je třeba objasnit specifickou pospolitost jedinců spojených v generační jednotu.

Jednota určité generace především není sociální spjatost směřující ke *konkrétnímu vytváření skupin*, byť příležitostně může docházet k tomu, že se fakt generační jednoty stane vědomou jednotící základnou tvorby konkrétních skupin (např. hnutí mládeže v moderně).²⁵

²⁵ V této souvislosti by měl být mimo jiné přesně rozpracován strukturální rozdíl, který je mezi (*K. Schurzem* tak přesně vylíčenými) věkovými skupinami a mužskými spolky u tzv. „primitivů“ na jedné straně a v moderních generačních *hnutích* na straně druhé.

V tomto případě mají tyto útvary většinou povahu *spolků* a jsou specifické jen tím, že se zde základnou konkrétní formace nestaly nějaké objektivní obsahy, nýbrž právě vědomá generační souvislost.

Odhlédneme-li však od tohoto speciálního případu, kdy generační souvislost *může* podnitit konkrétní tvorbu skupin, pak lze generační souvislost – právě jakožto *pouhou souvislost* – nejprve vidět v *protikladu ke konkrétní tvorbě skupin*.

Příklady konkrétní tvorby skupin jsou účelová sdružení, rodina, klan, názorová společenství atd. Všechny tyto *konkrétní skupinové formy* lze charakterizovat tím, že jednotlivci, kteří by k nim mohli patřit, také in concreto vytvářejí skupinu, ať už tím, že v základu této skupinové jednoty jsou vitální, existenčně starší vazby „blízkosti“, anebo vědomá realizace „svobody chtění“. Prvnímu typu odpovídají všechny útvary společenstev (rodina, klan atd.), druhému „útvary společností“.

Generační souvislost jako taková se nedá charakterizovat jako konkrétní skupina ve smyslu společenství, jehož předpokladem je konkrétní vzájemný kontakt a jehož duchovní rozpad nastává, je-li negována vnější blízkost. Generační souvislost se však odlišuje také od společenských formací – např. účelových spolků –, jejichž poznávacím znakem je chtěné založení, statutárnost a vypověditelnost a jejichž funkcí je nahrazovat vnější blízkost a prostou vitálně přítomnou spjatost.

Mluvíme-li tedy o „konkrétní skupině“ tehdy, když jednotlivce stmelují buďto organicky vzniklé, anebo založené svazky, pak generační souvislost je pospolitost, v níž jsme sice také čímsi spjati, avšak z této spjatosti ještě nevychází žádná konkrétní skupina. Přesto je generační souvislost sociálním jevem, jehož specifičnost je nutno popsat a uchopit.

Možná nám k objasnění napomůže sociální kategorie úplně jiného druhu, která je od generační souvislosti obsahově sice zcela odlišná, ale vykazuje jistou podobnost v určitých základních strukturních faktech: máme na mysli fenomén *třídní situace*. Třídní situaci lze v nejširším slova smyslu rozumět osudově příbuzné zasazení určitých jednotlivců do ekonomicko-mocenského soukolí společnosti. Člověk *je* proletář, podnikatel, penzista atd. – proto, že neustále pociťuje zvláštní váhu specifického zasazení v mechanismu společnosti (jako sociální tlak nebo jako šanci). Toto zasazení v sociálním prostoru není – tak jako přináležitost ke sdružení – vypověditelné intelektuálním volným aktem. Není však také něčím, co by člověka vázalo životně, osudově, všemi nitkami jeho existence na konkrétní skupinu, jako je tomu ve společenství.

Toto *zasazení* může člověk *opustit* jen v individuálním nebo kolektivním vzestupu nebo pádu, přičemž je prozatím vedlejší, zda vlastní zásluhou, vlastním úsilím nebo sociální konjunkturou či jen náhodou.

Přináležitost ke „sdružení“ *končí* vypovězením vztahu, pouta pospolitosti *se rozvazuje* tím, že se *vytrácejí* duchovně-duševní vztahy v nás nebo i v ostatních členech skupiny, někdejší třídní situace pro nás *ztrácí relevanci*, když ji nově strukturujeme změnou své hospodářsko-mocenské pozice.

V třídní situaci *se* člověk *nachází*; a je druhotné, zda o tom ví, či ne, zda si tuto přináležitost přiznává, anebo ji sám sobě zastírá.

K třídní situaci rozhodně vždy nenáleží *třídní vědomí*, byť z ní za určitých sociálních podmínek může vzházet a ona mu tím může propůjčovat zvláštní charakter a činit z pouhé třídní situace fenomén „konstituující se třídy“.²⁶ V naší souvislosti nás však na analyzovaném útvaru zajímá zatím pouze fenomén *zasazení* v sociálním prostoru. Oproti konkrétním jednotlivým skupinám existuje jev *příbuzného zasazení* v sociálním prostoru – moment, v němž jsou si navzájem příbuzné třídní situace a generační souvislost.

V prvním kroku směrem k analýze jsme tedy oddělili *fenomén zasazení* od formování „*konkrétní skupiny*“, přičemž prozatím se zdá zřejmé alespoň to, že generační souvislost se zakládá na příbuzném zasazení individuí, náležejících k jedné generaci, v sociálním prostoru.

2. Vymezení biologického a sociologického přístupu na poli generačních jevů

Příbuzné zasazení v sociálním prostoru je určitelné pouze pojmenováním struktury, v níž a skrze níž je člověk ve společensko-historickém životě příbuzně zasazen. Třídní situace vznikla z existence proměnlivé, ekonomické, mocenské struktury společnosti. Generační zasazení plyne z existence biologického rytmu v životě člověka: ze skutečností, jakými jsou život a smrt, omezená délka života a stárnutí. Přináležitostí ke generaci, k témuž „ročníku narození“, je člověk příbuzně zasazen do proudu společenského dění.

Teď bychom mohli mít za to, že sociální jev generační souvislosti lze odvodit a pochopit bezprostředně z biologických struktur. To je právě omyl všech naturalistických teorií – že se pokoušejí odvozovat sociologické skutečnosti bezprostředně z přírodních daností anebo že do faktů zprvu jen antropologických chtějí vnášet jev sociální. Z antropologie a biologie lze porozumět pouze skutečnostem života a smrti, omezenosti délky života a tělesným a mentálním změnám spojeným se stárnutím, nikoli však relevanci, kterou tyto primární danosti mají pro tu či onu společensko-historickou pospolitost.

Sociologický jev generační souvislosti *se zakládá* na faktu biologického rytmu rození a umírání. *Na něčem se zakládat však ještě neznamená být z toho odvoditelným, být v tom obsažen.* Jev, který se zakládá na jiném jevu, by bez něj sice neexistoval, ale obsahuje přídavek navíc, kvalitativně odlišné superadditum neodvoditelné ze zakládajícího jevu. Kdyby neexistovala sociální pospolitost lidí, kdyby neexistovala určitá struktura společnosti, kdyby neexistovaly dějiny, spočívající na specificky utvořených kontinuitách, nevznikl by ani útvar generační souvislosti, který spočívá na fenoménu zasazení; existovalo by jen rození, stárnutí a umírání. *Sociologický problém generací tedy začíná až tam, kde se dostáváme na rovinu sociologické relevance těchto předchůdných daností.* Prvním úkolem přitom je – abychom vycházeli z elementárního jevu – pochopit generační souvislost jako zvláštní typus sociálního zasazení.

²⁶ Může být tématem historicko-sociologického zkoumání, na jakém stupni vývoje a za jakých podmínek povstává z třídní situace třídní vědomí; právě tak může být historicko-sociologickou otázkou, kdy dochází k tomu, že nové generace si své generační zasazení uvědomí a učiní právě z tohoto vědomí podklad své spjatosti. Proč vstupuje generační jednota do vědomí právě v poslední době? To by pro nás měla být prvořadá otázka.

3. Zasazení a jemu inherentní tendence

Třídní situace a generační situace (sounáležitost navzájem příbuzných ročníků narození) mají tedy společné to, že jakožto důsledek specifického zasazení individuí, kterých se týkají, omezují tato individua na určitý prostor možného dění a činí tak pravděpodobným specifický způsob prožívání a myšlení, specifický způsob zasahování do historického procesu. Každé *zasazení* tedy primárně zcela vylučuje velký počet možných způsobů a druhů prožívání, myšlení, cítění a jednání a omezuje prostor projevu individuality na určité ohraničené možnosti. Ale touto fixací *negativního* omezení ještě není uchopeno všechno. Každé *zasazení* zahrnuje v *pozitivním* smyslu tendenci k určitým způsobům chování, cítění a myšlení, která je pro sociologa pochopitelná a uchopitelná z vlastní relevance zasazení.

Chceme tedy v tomto smyslu hovořit o *tendenci inherentní každému zasazení*, kterou lze vysledovat ze svébytnosti samotného zasazení.

Určité *třídní situaci* se společnost otevírá (ve stále se opakující zkušenosti) v určitém aspektu; ale ani prožitkové, myšlenkové a emoční obsahy, vyplňující duchovní prostor společnosti, nejsou přítomny jaksi „povšechně“, nýbrž jsou tu pro každou třídní situaci jen v určitém „*aspektu*“. Proletář participuje na kulturních statcích velmi pravděpodobně způsobem obvyklým v jeho vrstvě – a pouze na určitých kulturních statcích. I duchovnost jako středověká církevní kultura, která působí tak jednotně, nabízí jiné obsahy teologovi, jiné rytíři, jiné mnichovi atd. Ovšem i tam, kde se nabízejí nebo jsou prostě obecně přístupny tytéž duchovní obsahy, je způsob přístupu, způsob, jakým se k nim obracíme, jakým je zpracováváme a dále utváříme, vždy více či méně předsměrovan. V takových případech říkáme, že charakter přístupu je dán speciálními tradicemi té které vrstvy. Avšak ani tradice životních okruhů a sociálních vrstev nejsou pochopitelné a vyložitelné pouze z dějin, nýbrž především ze zasazení těch kterých vrstev v celku sociálního prostoru. Tradice, vytvářející tlak určitým směrem, se drží jen tak dlouho, dokud zasazení nosné vrstvy v sociálním prostoru zůstává víceméně stejné. Konkrétní podoba existujícího postoje či obsahu neplyne z dějin určité tradice, nýbrž v posledku z dějin *zasazení*, v němž tento vznikl, upevnil se a proměnil se v tradici.

4. Základní fakta v oblasti generačních jevů

Generační souvislost tedy zatím, podle dosavadního popisu, neznamená víc, než specifický druh stejného zasazení příbuzných „ročníků“ v historicko-sociálním prostoru. Jestliže se specifikum třídního zasazení dalo určit charakteristikou *ekonomicko-sociálních* podmínek, pak generační zasazení lze určit na základě momentů, které vzhledem k *přírodním danostem* výměny generací činí pravděpodobnými určité druhy prožívání a myšlení u určitých jednotlivců.

Které strukturální momenty v životě a prožívání zakládá právě generační fenomén, si nejlépe představíme, když se v myšlenkovém experimentu zeptáme, jak by vypadal společenský život lidí, kdyby *jedna* generace žila věčně a nedocházelo by k žádné posloupnosti generací. Oproti takto utopicky konstruované lidské společnosti se naše vyznačuje tímto:²⁷

- a) neustálým nastupováním nových nositelů kultury;

²⁷ Protože humanitní a sociální vědy nemají k dispozici experiment, může takový „myšlenkový experiment“ nejdnou pomoci izolovat nejdůležitější faktory.

- b) odchodem dřívějších nositelů kultury;
- c) skutečností, že nositelé generační souvislosti participují pouze na časově omezeném úseku dějinného procesu;
- d) nutností neustálého tradování (přenášení) akumulovaných kulturních statků;
- e) kontinuálností generačních výměn.

Toto jsou základní jevy, které plynou už z pouhé skutečnosti existence generací, přičemž tentokrát záměrně odhlížíme od specifického jevu tělesného a duševního *stárnutí*.²⁸ Těchto bodů se v následujícím přidržíme a pokusíme se definovat formálně sociologickou relevanci jmenovaných elementárních charakteristik.

a) *Neustálé nastupování nových nositelů kultury*. V protikladu k naší utopicky konstruované společnosti je naše společnost, která se generačně obměňuje, charakteristická v první řadě tím, že tvorba a akumulace kultury není věcí stále týchž jednotlivců, nýbrž souvisí s příchody nových a nových „ročníků“.

To především znamená, že kultura se vyvíjí prostřednictvím lidí, kteří mají „nový přístup“ k akumulovaným kulturním statkům. Vzhledem k povaze naší duševní struktury znamená „nový přístup“ současně vždy také nový odstup od stávajícího, nové podněty při jeho osvojování, zpracovávání a dalším utváření. „Nový přístup“ je jev, který je obecně relevantní v sociálním životě a který je zde jen specificky realizován. „Nový přístup“ je velmi důležitý v životě jednotlivce, když je tento osudem donucen opustit svou původní skupinu a vstoupit do sociální skupiny nové: když mladík opouští rodinu, když se rolník stěhuje z venkova do města, když emigrant odchází z vlasti, když sociálně ambiciózní člověk mění svůj sociální stav či třídu. Je známo, že ve všech těchto případech dochází zcela nenápadně k velmi podstatné proměně vědomí; k *proměně* nejen v obsahové svěbytnosti recipované látky, ale k proměně v duchovním a duševním rozpoložení. Všechny tyto druhy „nového přístupu“ se však vyznačují tím, že se odehrávají v rámci individuálního života; naproti tomu „nový přístup“, jak vyplývá z fenoménu generační posloupnosti, se zakládá na nástupu nových vitálně-tělesně-duševních jednotek, které začínají opravdu „nový život“. Zatímco mladík, rolník, emigrant, ambiciózní člověk začínají „nový život“ jen v omezeném slova smyslu, zakládá se „nový přístup“ k sociálně-kulturním statkům nejen na sociálních změnách, ale na vitálních určeních. V souladu s tím rozlišujeme dva zásadně rozdílné *typy „nového přístupu“* k sociálnímu prostoru a k jeho obsahům: jeden, v jehož základě jsou sociální posuny, a druhý, založený na vitálních momentech (na výměně generací). Druhý jmenovaný je *potenciálně* mnohem radikálnější, protože v nových nositelích dochází k proměně postojů – historicky dříve osvojené pro ně už nemá stejnou relevanci.

Kdyby neexistovala generační posloupnost, nebylo by ani specifického jevu vitálně fundovaného „nového přístupu“; a kdyby byli nositeli a tvůrci rozvoje kulturních statků stále

²⁸ O „mladosti“, „stárnutí“ a jejich duchovní relevanci srov. mj. *Sprangera* (u něj další literaturu o duševním životě mladistvých, v této souvislosti také *Honigsheima*), dále *A. E. Brinckmanna* (který pracuje kunsthistoricky-interpretativní metodou), *Jacoba Grimma*, *F. Bolla* (který pracuje historicko-filologickou metodou). Literaturu o mládežnickém hnutí v naší bibliografii neuvádíme (neboť představuje svěbytnou problematiku).

stejní lidé, měli by sice možnost „nového přístupu“ díky sociálním posunům, ale chyběla by ona radikálnější forma „nového přístupu“. Bylo by mnohem pravděpodobnější, že jednou stanovené základní intence (prožitkové rozpoložení, myšlenkové směry) by zůstávaly průběžně zachovávány – což je samo o sobě výhodou, ale zatíženou fatální jednostranností. Jedině kdyby tito utopičtí lidé měli i utopicky totální vědomí, kdyby jednak mohli prožívat vše prožitelné a poznávat vše poznatelné a jednak měli onu pružnost, aby byli s to *začínat* znovu, dala by se absence generační následnosti do jisté míry kompenzovat. Jedině při této „vnitřní pružnosti“ by onen „nový přístup“, který zakládá historické a sociální posuny, stačil na to, aby přetvářel vnitřní i vnější život v souladu s novými poměry. Z perspektivy tohoto utopického protipólu je zřejmé, že v našem sociálním životě máme ve faktu stále nového začínání jakousi kompenzací faktu částečnosti každého individuálního vědomí. Nové začátky nesené novými lidmi sice stále zasy-pávají už akumulované vlastnictví, nevědomě však vytvářejí nutný nový výběr, revizi v oblasti stávajícího, učí nás zapomínat to, co už je nepotřebné, a toužit po dosud nedosaženém.

b) To nejpodstatnější na druhém zmíněném jevu, *neustálém odcházení dřívějších nositelů kultury*, je tímto už naznačeno. Odumírání dřívějších generací slouží v sociálním dění nutnému zapomínání. Pro život naší společnosti je společenská paměť právě tak důležitá jako zapomnění a nový čin.

Zde si však musíme uvědomit, v jaké podobě je *paměť* v sociální sféře přítomná a jak v lidské společnosti dochází k akumulaci kultury. Protože vše duševní a duchovní je skutečně přítomno jen v té míře, v jaké je neustále, aktuálně produkováno a reprodukováno, mají minulé prožitky a zkušenosti relevanci jen potud, pokud jsou součástí současné reality. Mínulé prožitky přítom mohou být přítomny dvojím způsobem (pro naše úvahy mají tentokrát význam jen tyto dvě modalit):

α) jako vědomé předobrazy,²⁹ sloužící člověku k orientaci; jako se například většina nedávných revolucí vědomě či polovědomě poměřuje s francouzskou – abychom jmenovali příklad – anebo

β) nevědomě „komprimované“, jen „intenzivně“, „virtuálně“, tak, jako jsou v konkrétní podobě nástroje obsaženy všechny minulé zkušenosti, jako jsou ve specifické prožitkové formě (např. sentimentalita) virtuálně obsaženy dějiny duševního života. Každý aktuální proces působí (většinou nevědomě) selektivně: starší, dříve získané, přizpůsobuje aktuálním, novým situacím, anebo vytváří nové a přitom nejednou objevuje jisté „stránky“ či možnosti, které byly obsaženy už ve starším, ale zůstávaly nepovšimnuty.³⁰

²⁹ Nebylo by na místě probírat zde celou rozmanitost forem sociální paměti. Záměrně zjednodušujeme a omezujeme se zde na stanovení obou polárních možností sociální paměti, přičemž „vědomými předobrazy“ můžeme v širším smyslu rozumět i celkové vědění, které se vrší v našich knihovnách. Vědění v knihovnách má však význam pro další život jen tehdy, je-li znovu a znovu aktualizováno. Aktualizované pak může být přítomno obojím způsobem, jako před-obraz, před-vědění, jímž je intelektuálně regulováno jednání a jímž se člověk řídí, anebo jako paměť, která je v praxi přítomna komprimovaně. Zvláštního pojednání by zasluhovala sféra instinktu a sféra vytěsňená a nevědomá, kterou se zabývá zvláště Freud.

³⁰ Teprve díky reálnému znovuobjevení zasutých možností tradice chápeme, že reformující a revoluční hnutí často dokážou své nové pravdy navázat na starší.

Na jednodušších stupních společenského života se projevuje spíše *nevědomá* selekce. Minulost je tam přítomná spíše „komprimovaně“, „intenzivně“, „virtuálně“. I na současném stupni společenské existence se v oněch hluboko uložených duchovně-duševních rezervách, pro něž tempo vývoje není tak důležité, projevuje tento nevědomě selektivní způsob. Uvědomování a reflexivita jsou nutné jen tam, kde už nedostačují tradicionalistické polovědomé transformace. Racionalizovány a zreflexivňovány bývají primárně ty sféry, které se proměnami historicko-sociální struktury staly nesamozřejmými, v kterých by bez reflexe už neprobíhala nutná transformace; jim reflexe slouží jako technika uvolňování.

V rovině kultury, oblasti pro nás nejviditelnější a zreflexivnělé, se nalézají jen ty prvky, které se v běhu životního procesu někde a někdy samy zproblematizovaly, čímž vůbec neříkáme, že to, co se jednou zproblematizovalo a stalo předmětem reflexe, nemůže zase klesnout do neproblematična, do nedotčeného životního fondu. Pro všechny případy: ona forma vzpomínky, která v podobě reflexe ovládá minulost, je mnohem méně relevantní (už svým rozsahem podružnější) než ta, v níž je minulost přítomna virtuálně, intenzivně, a zreflexivnělé je daleko spíše funkcí nereflexivního než naopak.

Je tedy třeba jasně rozlišovat mezi vzpomínkou *osvojenou* a vzpomínkou individuálně, *samostatně získanou* (jak u reflektovaných, tak u nereflektovaných obsahů). Není to vůbec totéž, pokud jsem ji prostě jen přejal. Pouze skutečně samostatně získanou vzpomínku, „vědní“ skutečně nabyté v aktuálních situacích, opravdu mám. Jen toto vědění „se udrží“ a také jen toto opravdu váže. Jestliže bychom si tedy na jedné straně mohli jen přát, aby vše duchovní a duševní, co člověk vlastní, bylo vzpomínkou samostatně vydobytou, pak by však přece existovalo nebezpečí, že vzpomínka na dřívější způsob vlastnění a osvojování by bránila osvojování dalšímu, novějšímu. To, že starší lidé jsou zkušenější než mladší, je v mnoha směrech výhodou. To, že mládež je do značné míry bez zkušeností, pro ni zase znamená menší zátěž, odlehčení života. Staří jsme primárně tím,³¹ že žijeme ve specifické, samostatně vydobyté, preformující zkušenostní souvislosti, čímž každá nová možná zkušenost získává do jisté míry už předem podobu a místo, zatímco v novém životě se formující síly teprve tvoří a základní intence v sobě ještě nedokážou zpracovat tvarující energii nových situací. Nekonečně žijící pokolení by se samo muselo naučit zapomínat, aby kompenzovalo neexistenci nových generací.

c) I třetí zásadní skutečnost, že totiž nositelé určité generační souvislosti *participují jen na časově omezeném úseku dějinného procesu*, se dá ozřejmit v souvislosti s tím, co jsme zde doposud rozpracovali. Zkoumané momenty zatím akcentovaly jen ty jevy, které souvisí s neustálým „omlazováním“ společnosti. Nově začínat z nové životní substance a z nové zkušenostní souvislosti formovat nový osud, nová preformující očekávání, to jsou schopnosti, které lze uvést do hry jen reálným novým narozením. V protikladu k těmto momentům, daným už pouhým společenským omlazováním, teď můžeme lépe uchopit už dříve načrtnutý, ale dosud explicitně neanalyzovaný jev „příbuzného zasazení“.³²

³¹ Odhlédneme-li tentokrát – což předpokládáme – od vitálně-biologických momentů tělesného a mentálního stárnutí.

³² Je nutno zdůraznit, že ono zmíněné „moci začít znovu“, které už v tomto smyslu bylo naznačeno, nijak nesouvisí s „konzervativním“ a „progresivním“. Není nic nesprávnějšího než domněnka –

Generace je příbuzně zasazená ponejprv tím, že se paralelně účastní téhož úseku kolektivního dění. Z toho ovšem plyne jen čistě mechanické, vnější určení jevu zasazení. Tak jako jsme prve přihlédlí ke struktuře paměti, musíme zde přihlédnout k *vrstvení zážitků*. Společné zasazení v sociálním prostoru nevzniká faktem narození v tomtéž chronologickém čase, faktem současné mladosti, dospělosti, stárnutí, nýbrž teprve z toho plynoucí možností participovat na stejných událostech, životních obsazích apod., a ještě více, možností činit tak ze stejného způsobu vrstvení vědomí. Lze snadno prokázat, že fakt chronologické současnosti nestačí k tomu, aby se konstitovalo příbuzné generační zasazení. Nikdo by asi netvrdil, že se čínská a německá mládež kolem r. 1800 nacházela v příbuzném zasazení. O příbuzném zasazení generace, která nastupuje ve stejnou dobu, lze hovořit jen potud, pokud se jedná o potenciální participaci na společných, spojujících zážitcích a životních obsazích. Jen společný historicko-sociální životní prostor umožňuje, aby zasazení plynoucí z narození v určité době nabylo sociologické relevance. Dále je třeba přihlédnout ke zmíněnému fenoménu *vrstvení zážitků*. I starší, ještě přítomné generace zažívají dílčí úseky historického dění spolu s vyrůstající mládeží, a přesto s ní nejsou stejně zasazení. Jejich odlišnost je pochopitelná z jinak utvářeného vrstvení života. Pro strukturovanost lidského vědomí je příznačná určitá vnitřní „dialektika“. To je zásadně určující pro formování vědomí – které zážitky se vtisknou jako „první dojmy“, „zážitky z mládí“, a které se k nim přidají jako druhá, třetí vrstva atd. A dále: pro jednu a tutéž „zkušenost“ a její relevanci a formování je takřkajíc rozhodující, zažije-li ji jedinec, který ji zpracuje jako zásadní dojem mládí, anebo někdo, kdo ji zpracuje jako „pozdní zážitek“. První dojmy mají tendenci ukládat se jako *přirozený obraz světa*. Následkem toho se každá pozdější zkušenost poměruje s touto skupinou zážitků, ať už je vnímána jako potvrzení a posílení této první vrstvy, anebo jako její negace a antiteze. Zážitky, které během života sbíráme, se nehromadí prostě jen součtem a nabalováním na sebe, nýbrž artikuluji se ve výše popsaném smyslu „dialekticky“. Tuto specificky dialektickou artikulaci, která je potenciálně přítomná v každém aktuálně se naplňujícím jednání, myšlení, cítění, zde nemůžeme rozebrat do detailu („antitetično“ je jen jednou formou přiřazení pozdějších zážitků k dřívějším).

kerou většina teoretiků generací nekriticky sdílí –, že mládí je progresivní a stáří eo ipso konzervativní. Současné zkušenosti dostatečně ukazují, že starší, liberální generace dokáže být politicky progresivnější než např. určité mládežnické kruhy (Burschenschaften atd.). „Konzervativní“ a „progresivní“ jsou *historicko-sociální* kategorie, které ovlivňuje určitá historická dynamika s konkrétním obsahem, zatímco „staré“ a „nové“, „generačně nový přístup“, jsou míněny formálně sociologicky. O tom, zda je mládež konzervativní, reakcionářská nebo pokroková, rozhoduje (nikoli výlučně, ale přece jen v první řadě) to, zda v rámci existujícího statutu společnosti ze své pozice očekává šance na vlastní sociální a duševní podporu. Její „mladost“, její „nový přístup“ se však prokazuje mimo jiné tím, že v rámci zvoleného proudu snadněji realizuje právě jeho transformaci a adaptaci na novou celkovou situaci; tedy že je schopna nalézat uvnitř konzervativního proudu takovou formu tohoto politicko-duchovního směřování, která odpovídá moderní situaci, a uvnitř socialismu aktuální formu této tradice. I toto je závažný důkaz pro hlavní tezi tohoto pojednání, kterou ještě v detailech utvrdíme, že totiž vitální danosti (stáří, mládí) v sobě bezprostředně nezahrnují obsahy a ducha chování (mládí nelze ztotožňovat s pokrokovostí atd.), nýbrž jen formální tendence, které mohou nabýt relevance pouze v živlu sociálna a v živlu ducha. Každé bezprostřední ztotožňování nebo spojování biologických daností s jevy duchovního charakteru ústí v qui pro quo, které plodí zmatek.

Je však přinejmenším jisté, že predominance prvních dojmů zůstává živá a určující i tehdy, když celý následný průběh života není ničím jiným než negací a odbouráváním „přirozeného obrazu světa“ recipovaného v mládí. Neboť i v negaci se člověk v zásadě orientuje podle negovaného a nechtěně se jím dává určovat. Když teď uvážíme, že každý konkrétní zážitek dostává svou tvář a specifickou podobu tímto poměřením s primárními zážitky, pochopíme, jaký význam má tato první zážitková vrstva pro další utváření obsahů vědomí. Jedním z dalších jevů spřízněných s právě probraným fenoménem je skutečnost, že dvě po sobě následující generace vždy přemáhají – ve světě i v sobě samé – každá jiného protivníka. Zatímco staří ještě bojovali s něčím v sobě nebo v okolním světě a podle tohoto protivníka zaměřovali veškeré své city, vůli i pojmová vymezení, pro mladé tento protivník zmizel. Primární orientace této generace začíná úplně jinde. Z tohoto posunutí „polárního zážitku“ (když zmizí vnitřní i vnější protipól a jeho místo zaujme jiný) vzniká onen nikoli přímočarý vývoj dějinného procesu, který byl tak často pozorován zvláště ve sféře kultury. Tato „dialektika“, podníčená výměnami generací, by v naší utopicky konstruované společnosti chyběla. K dialekticky působícím momentům by ji mohly přibližovat nanejvýš sociální polarities – pokud by v ní existovaly. Lidé v této utopické společnosti by měli jakožto primární vrstvu zážitků historicky první zkušenosti lidstva a vše, co by se k nim přidružovalo, by se v zásadě orientovalo podle nich.

d) *Nutnost neustálého tradování, předávání zděděného kulturního dědictví* podmiňuje i určité struktury, které musíme alespoň naznačit. Probereme zde tentokrát pouze jeden moment. Utopicky jedinečná generace by nutnost tradování neznala. To nejzásadnější na každém tradování je, jak se nová generace nechává vrůstat do zděděných způsobů života, citových obsahů, postojů. Vědomě naučené je oproti tomu kvantitativní a co do významu omezené. Všechny obsahy a postoje, které bez problémů dál fungují u člověka v nové životní situaci a které vytvářejí životní fond, se nevědomě a nedobrovolně dědí, přenášejí; vstřebávají se, aniž o tom ví učitel či žák. To, co je vědomě naučeno, co je osvojováno výchovou, patří k věcem, které se v průběhu dějin nějakým způsobem zproblematizovaly a které zreflexivněly. Proto je také onen fond, který se v útlém mládí „působením prostředí“ prostě vstřebal, často historicky nejstarší vrstvou vědomí, která má jako taková tendenci usazovat a stabilizovat se jako přirozený obraz světa.³³

³³ Kdy je tento proces v individuui ukončen, kdy se nevědomý životní fond (na němž se zakládá i národní a krajová osobitost, ze které povstávají krajové a národní „entelechie“) už víceméně nevytváří, je těžké určit. Proces se jeví uzavřeným, když se právě tento neproblematický životní fond už takřka nemění. Dítě, chlapec, přesazení do nového milieu, jsou stále schopni otevřenosti, i vůči novým vlivům tohoto druhu. Nechají do sebe vplynout nové, nevědomé duševní postoje, zvyky, změni jazyk i dialekt. Dospělý člověk, vsazený do nové životní situace, transformuje vědomé aspekty, způsob myšlení a chování, ale nikdy se „neaklimatizuje“ tak dokonale. Základní způsoby chování, duševní fond a navenek i jazyk a dialekt většinou zůstávají na dřívějším stupni. Zdá se tedy, že máme nepřímou indicii ukončenosti tohoto procesu v jazyce a ve výslovnosti. Lze-li zjistit, kdy je ukončena jedincova řeč, dialekt, máme přinejmenším vnější záchytný bod pro stanovení okamžiku, kdy v člověku končí i tvorba nevědomého životního fondu. Podle jazykovědných výzkumů A. Meilleta se všední jazyk, dialekt po 25. roce života člověka už téměř nemění

V útlém mládí však do sebe člověk pojímá i reflexivní obsahy víceméně „neproblematicky“, úplně jako ony hlouběji usazené životní rezervy. Nový duševně-duchovní výhonek života, který je v novém člověku latentně přítomen, ještě ve vlastním smyslu slova nevyráží. Teprve v 17. roce života,³⁴ často o něco dříve, často později, právě tam, kde začíná samostatný experimentující život, vzniká možnost zpochybnění. Život teprve teď vrůstá do „současné“ problematiky a má možnost ji jako takovou vnímat. Teprve teď se dosahují vrstvy obsahů vědomí a postojů, které se novým sociálním a historickým vrstvením zproblematizovaly a proto zreflexivněly; teprve teď je člověk opravdu „současným“. Bojující mládež zápasí o tyto vrstvy, a ať je seberadikálnější, nevidí, že transformuje jen tuto zreflexivnělou svrchní vrstvu vědomí. Zdá se totiž, že hlubší potenciál se neuvolňuje jen tak³⁵ a že, je-li to nutné, začíná proces na rovině reflexe a odtud přetváří habituálně.³⁶ To, že je mládež jaksi „současnější“, tedy znamená, že má blíže k aktuální problematice (následkem „potenciálně nového přístupu“ atd.), prožívá to, co se uvolňuje, jako primární antitezi a právě s ní se spojuje ve svých bojích. Zatímco stará generace setrvává u své kdysi nové orientace.

Z tohoto pohledu by adekvátní výchova, vyučování (ve smyslu úplného přenášení zážitkových center nutných k aktivnímu vědění) mohla být obtížná potud, pokud je zážitková problematika u mládeže nastavena na jiné protihrače, než je tomu u učitelů. V takových případech totiž nehovoří (s výjimkou zcela exaktních věd) jeden reprezentant vědomí k jinému, nýbrž jedno možné centrum životní orientace k jinému, následnickému. Toto napětí³⁷ by při předávání živých životních zkušeností bylo málem neodstranitelné, kdyby neexistovala též opačná, zpětná tendence: nejen učitel vychovává žáka, ale i žák učitele. Generace na sebe neustále vzájemně působí.

(A. Meillet, *Methode dans les sciences*. Paris, Alcan, 1911; dále týž: *Introduction a l'étude comparative des langues indo-européennes*, 1903; cit. in *Menté*, s. 306 a dále).

³⁴ I Spranger (s. 145) spatřuje významný mezník v době okolo 17. roku života.

³⁵ Právě odtud můžeme pochopit „předbílání“ „idejí“ vůči reálné transformaci. Přitom je třeba myslet na francouzský pojem ideje, a nikoli na „předobraznost“ ideje platónské. Tato „moderní idea“ má tendenci rozvolňovat, uvádět soukolí společnosti do pohybu. Není přítomna ve statických společenských jednotkách, například v životním okruhu do sebe uzavřeného selství, pokud se v nich život ještě neproblematizuje a čerpá z nevědomě tradovaného fondu. V nich také nedochází k tomu, že by se nová generace právě takovým spojením s ideami odlišovala od starších. „Mládí“ se zde projevuje jen biologickou jinakostí. K tomuto později.

³⁶ Pořadí, v jakém se uplatňují nové faktory, je zřejmě toto: Nejprve se mění „vztahy“. Aktuální realizace, vsazené takto do nové situace, se nejprve transformují nevědomě. Člověk se snaží přijmout novou situaci instinktivní asimilací, která zůstává pod prahem jeho vědomí. (Ať je člověk sebevíc ortodoxní a zásadový, neustále se přizpůsobuje ve věcech, které vědomě nepozoruje.) Jestliže při zvýšené dynamice sociálně-duchovního procesu dojde k příliš mocné proměně, již by nevědomé přizpůsobení nestačilo, jestliže „úkony“ v náhle nové situaci „nefungují“ (něco se v tomto smyslu skutečně problematizuje), pak vědomí reaguje *uvědoměním*, které ve své konkrétní podobě odpovídá stupni historického vědomí: mýtu, filozofii, vědě, a tím se – v míře, která je možná – uvolňuje hlubší duševní rezervy.

³⁷ Tuto opozici otec-syn líčí velmi názorným způsobem L. v. *Wiese*. Maximálně důležitý je přitom poukaz na to, že otec nuceně tenduje k tomu, aby vůči synovi zastupoval „společnost“ (*Allg. Soz.*, s. 196 a dále).

e) Tím se dostáváme k dalšímu bodu: k *fenoménu kontinuity v generační výměně*, díky němuž snáze probíhá právě toto zpětné působení. V procesu zpětně působícího vyrovnávání nestojí proti sobě nejstarší a nejmladší generace, nýbrž sobě bližší „mezi-generace“. Právě ony se navzájem primárně ovlivňují.³⁸

Naštěstí tomu není tak, jak by to chtěla mít většina teoretiků generací, totiž že rozhodující jsou odstupy zhruba třiceti let. Všechny mezistupně spolupůsobí, ne-li směrem k odstranění, pak alespoň k vyrovnávání biologické generační rozrůzněnosti společnosti. Toto *zpětné vyzářování problematiky mladší generace na generace starší* je tím dominantnější, čím vyšší je dynamika společnosti. Statické poměry produkují citovou hodnotu piety, mládež má tendenci přizpůsobovat se stáří, i vnějškově vypadat starší. Vystupňovaná dynamika pozvednutá do vědomí podněcuje starší generace k otevřenosti vůči mládí.³⁹ Tento proces se může natolik vystupňovat, že starší generace může být díky pružnosti nabyté životními zkušenostmi v určité sféře flexibilnější, než jsou generace prostřední, které se ještě nedokážou vzdát svého prvotního životního postoje.⁴⁰ Kontinuálnímu posouvání poměrů tak odpovídá kontinuita mládeže, pro niž zejména jsou tyto změny směrodatné. Nově nastupující mládež prožívá stále drobnější posuny jako nové a relevantní a mezi nejstarší a nejmladší novou orientaci se jako mezičlánky vsouvají další a další nové impulzy. Životní fond, který nedotčen spočívá jako základ, už sám o sobě spojuje, neustálé vzájemné ovlivňování mládí a stáří stírá rozdíly a transformace je díky kontinuitě přechodů v klidných dobách bezproblémová. Zkrátka a dobře: kdyby ve společenském procesu nebylo nových generací, nebylo by možné zpětné vyzářování toho, co zakoušíme jedině z nových výhonků života a z nových začátků; a kdyby v generační posloupnosti nebylo kontinuity, nemohlo by k tomuto vyrovnávání nikdy docházet bezproblémově.

5. Generační zasazení, generační souvislost, generační jednota

To jsou v hrubém souhrnu momenty, které lze abstrahující analýzou vyčíst z generačního fenoménu jako takového. Tyto momenty by určovaly působení generací, kdyby se uplatňovaly čistě jako přírodní danost a kdyby byl generační fenomén, jakožto fenomén pouhého zasazení, popsán s absolutní platností. Generační zasazení však nelze ztotožňovat s generační souvislostí.⁴¹ Souvislost rozhoduje více než pouhé zasazení. Podobně nelze ztotožňovat pouhou třídní situaci s třídou, která se sama konstituuje. Zasazení obsahuje jen potenciální

³⁸ Abychom uvedli také aktuální případ, úvodník *Frankfurter Zeitung* (večerní vydání z 8. prosince 1927) ukazuje na konfliktu ohledně studentských práv – velmi trefně – již dnes znatelný posun životní orientace poválečné generace a následující mezi-generace. Článek dokládá i vyrovnání, k němuž mezi generacemi dochází.

³⁹ Jako opačná tendence budiž v této souvislosti zaregistrována skutečnost, na kterou poukazuje L. v. Wiese (tamtéž, str. 197), že totiž s moderním individualismem si každý více než dříve nárokuje právo vést svůj vlastní život.

⁴⁰ Rovněž důkaz pro to, že přírodní biologické faktory, které neodvolatelně charakterizují věk, jsou paralyzovány sociálními silami a že v žilvu sociální lze biologické danosti málem obrátit naruby.

⁴¹ Pojmy generace, generační souvislost atd. jsme dosud používali nediferencovaně; k přesnému rozlišení pojmů se dostáváme až nyní.

možnosti, které mohou být realizovány, potlačeny, nebo – pokud se integrují do jiných sociálně působících sil – se mohou projevit modifikovaně. K fenoménu, který je předmětem našeho pojednání, jsme se už velmi přiblížili, když jsme museli konstatovat, že pouhá chronologická současnost nestačí ani na to, aby vytvořila příbuzné generační *zasazení*. Lidé se musí současně narodit ve stejném historicko-sociálním prostoru, v historicky stejném životním společenství, aby k němu mohli být počítáni, aby mohli pasivně snášet, ale i aktivně využívat zábrany i šance toho kterého *zasazení*. Ale generační souvislost je ještě něčím více než takto popsanou přítomností v určité historicko-sociální jednotce. Abychom mohli mluvit o generační souvislosti, musí se přidat ještě konkrétní propojení. To bychom v krátkosti mohli vymezit jako *participaci na společných osudech* historicko-sociální jednotky.⁴² Naším dalším úkolem bude popsat právě tento jev.

Uvedli jsme jako příklad, že pruská mládež kolem r. 1800 neměla společné generační *zasazení* s čínskou mládeží téhož chronologického časového úseku. Jako nejvyšší kritérium generačního *zasazení* zde platila příslušnost ke stejnému historickému životnímu společenství. Kde je však spodní hranice? Máme počítat například sedláky ze zcela odlehklých končin – kteří tehdy byli sotva, anebo jen v minimální míře, dotčeni celkovými otřesy – ke stejné generační souvislosti jako městskou mládež oné doby? Jistě nikoli, a sice proto, že právě oni nebyli *zasazení* sociálními a duchovními turbulencemi, které hýbaly mládeží ve městech. O *generační souvislosti* tedy budeme hovořit jen tehdy, když reálné sociální a duchovní obsahy právě v oblasti uvolňování a zrodu nového vytvářejí reálné spojení mezi jedinci, kteří se nacházejí ve stejném generačním *zasazení*. Zmíněná selská mládež se tedy nachází pouze v odpovídajícím generačním *zasazení*, neparticipuje však na generační souvislosti. Ve stejném generačním *zasazení* se ovšem nachází jen potud, pokud ji lze *potenciálně* zahrnout do nových osudů. To se také skutečně dělo v osvobozeneckých válkách, jejichž elán jaksi zachvátil celý národ. V tomto případě se pouhé generační *zasazení* selských synků proměnilo v *participaci* na generační souvislosti. Tito jedinci byli a jsou vrstevníky spojenými generační souvislostí jen proto, že mají podíl na oněch sociálních a duchovních proudech, které konstituovaly příslušný historický okamžik, a jen potud, pokud se aktivně i pasivně podílejí na vlivech, které formují novou situaci. – Pokud jde o nadšení, takové dávání a brání tehdy pronikalo takřka všemi vrstvami. – Chceme-li tuto nit dále sledovat, nabízí se další otázka. Odhlédneme-li nyní od všech sociálních vrstev, které se nově se rodícího *neúčastní*, pak je stále ještě sporné, máme-li ke stejné generaci počítat všechny skupiny, které se nově vznikajícího účastní. Od r. 1800 se například – jen pro ilustraci – navzájem stále zřetelněji odlišují romantická skupina mládeže, která se časem stává stále konzervativnější, a mládež racionalisticko-liberální. Nelze ani zdaleka tvrdit, že tyto skupiny spojují *tytéž* moderní obsahy. Máme v tomto případě hovořit o jednotné generační souvislosti? Myslíme si, že klidně můžeme, provedeme-li přesnou terminologickou fixaci. Romanticko-konzervativní i liberálně-racionalistická mládež náleží k téže generační souvislosti; neboť romantický konzervativismus a liberální racionalismus tehdy byly jen dvěma *polárními formami* duchovního a sociálního účtování s jedním a týmž, pro všechny aktuálním historickým osudem. Romanticko-konzervativní i liberálně-racionalistická mládež stejné epochy žije v jedné generační souvislosti, spojuje se však od

⁴² Srov. citát z Heideggera v této stati (pozn. 11).

dvou různých generačních jednot. Generační jednot(k)a představuje mnohem konkrétnější spjatost, než jakou zakládá pouhá generační souvislost. *Mládež, která je směřována stejnou historicko-aktuální problematikou, žije v jedné „generační souvislosti“; skupiny, které uvnitř stejné generační souvislosti zpracovávají prožitky různým způsobem, vytvářejí různé „generační jednoty“ v rámci téže generační souvislosti.*

6. Jednotící faktory v oblasti generačních jevů

Ptejme se nyní: Co zakládá generační jednotu? V čem záleží větší intenzita v ní prokazatelné spjatosti? První, co je při pohledu na určitou generační jednotu nápadné, je dalekosáhlá příbuznost obsahů, které naplňují vědomí jednotlivců. Význam obsahů nespočívá – sociologicky viděno – jen v jejich konkrétní významové náplni, ale i ve faktu, že vážou jednotlivce ke skupině, že působí „socializačně“. Například myšlenka *svobody* nebyla pro onu liberální generační jednotu důležitá jen obsahovými požadavky, které v sobě zahrnovala, ale i tím, že v těchto obsazích a skrze tyto obsahy mohla být sjednocena individua prostorově i jinak rozptýlená.⁴³ To, co spojuje v první řadě, ovšem nejsou obsahy; ještě více spojují ony formující síly, jimiž strukturovány pak obsahy teprve získávají charakter a určitost. Od hlásaného hesla k zpracovanému systému, od zdánlivě izolovaného gesta k završenému uměleckému dílu se často projevuje táž formující tendence, jejíž sociální význam spočívá právě v tom, že jejím prostřednictvím a v ní se jednotlivci dokážou sociálně spojit. Hluboce „emocionální“ význam hesla, poctivého gesta, uměleckého díla spočívá v tom, že jimi člověk přijímá nejen obsahy, ale i do nich zapuštěné formující tendence a elementární kolektivní intence a že se skrze ně spojuje s kolektivním chtěním.

Základní intence a formující principy jsou to nejpodstatnější, i u jakéhokoli tradování, neboť jen ony působí opravdu socializačně; a, což je možná ještě důležitější, jsou opravdu *předavatelné*. Pouhé zjištění působí minimálně socializačně a obsahuje jen ve zcela omezené míře zárodky předatelnosti. V opravdu socializačně působící tezi žije předatelnost myšlenky; ve spojující vizi, ve spojujícím pocitu a uměleckém díle je přítomen směr, v němž je možno vizi, pocit, dílo dále rozvíjet, oživovat v nových životních situacích a existenciálně je přeinterpretovat. Proto také jednoznačnost anebo přílišná určitost nejsou bezpodmínečnými sociálními hodnotami; produktivní nedorozumění je nezřídka způsobem, jak idea přežije. Základní intence a strukturální principy jsou ve společensko-historickém dění faktory v první řadě socializující. Do nich je nutno vrůst, chce-li se člověk skutečně podílet na kolektivním dění.

Moderní psychologie zjišťuje se stále větší určitostí, že už lidské vnímání je orientováno „formově“, že už při nejjednodušším vnímání věcí nepostupujeme tak, jak předpokládala

⁴³ Obsahy mohou sociálně spojit i rozdělovat. Týž pojem *svobody* měl například zcela jiný význam v liberální „generační jednotě“ než v konzervativní. Analýzu významu tak lze použít jako spolehlivé měřítko pro různost generační souvislosti v generačních jednotách. Srov. *Karl Mannheim, Das konservative Denken* (Archiv für Sozialw. und Sozialpolitik, Sv. 57, 1927, s. 90 a dále., v souborném vydání *Wissenssoziologie* s. 430 a dále.), kde je rozpracován specifický význam konzervativního pojmu *svobody* vůči liberálnímu pojmu *svobody* v téže době.

atomizující psychologie, která konstruovala z prvků a chtěla dospět k celistvosti postupným souhrnem jednotlivých vjemů (smyslových dat); nýbrž že naopak máme primárně celkový vjem formy. Jestliže tedy platí primát „totality“, „formy“ už pro vnímání věcí, pak ještě více pro pojmání duchovních obsahů. Nutnost orientace člověka na formy může mít mnoho příčin – je nasnadě mimo jiné už proto, že lidské vědomí následkem své relativní omezenosti nedokáže zpracovávat nekonečný příval prvků, a je proto neustále nuceno uchylovat se ke shrnující formě, zkratce. Vidění ve formách má však také sociální příčiny, které je právě zde nutno rozpracovat. Protože předmětné vnímání a jeho logický jazykový výraz, ale ani všechny ostatní obsahy nejsou nikdy přítomny jen pro samotné, izolované individuum, které se k nim právě vztahuje, nýbrž i pro sociální skupinu jakoby v pozadí, probíhá ono částečně zkratkovitě a částečně doplňující uchopování formy v tom směru či úhlu, v jakém daný „předmět“ existuje pro zmíněnou historicko-sociální skupinu. Věci už vidíme v určité formě, pojmy myslíme v určitém významu. A tato určitost je dána skupinou, která stojí za námi. Vrůst do skupiny neznamená jen realizovat hodnotovost, která je pro ni příznačná, nýbrž pojmát věci v onom „aspektu“, pojmy v oné významové nuanci, duchovní obsahy v oné formě, v níž pro tuto skupinu existují. Spojit se se skupinou dále znamená nasát formující a strukturující intence, z nichž mohou být víceméně předepsaným směrem zpracovány nově se objevující dojmy, události.

Sociální význam existence těchto formujících intencí spočívá v tom, že jejich prostřednictvím lze spojovat i prostorově oddělené jedince, kteří se nikdy nedostanou do osobního kontaktu. Zatímco příbuzné *generační zasazení* je jen něčím potenciálním, generační souvislost se utváří participací jednotlivců stejného generačního zasazení na společném osudu a na jemu přínaležejících, jaksí souvisejících obsazích. V rámci tohoto osudového společenství pak mohou vznikat jednotlivé *generační jednotky*. Pro ně je příznačné to, že nepředstavují jen prostou participaci různých jednotlivců na společně prožité, ale různě zakoušené souvislosti událostí, nýbrž že představují jednotné reagování, příbuzně formovaný pohyb a příbuzně utváření jednotlivců určitého generačního zasazení, právě tímto spjatých.

V rámci téže generační souvislosti se tedy mohou tvořit vícere, proti sobě bojující generační jednoty. Ty budou právě tím, že jsou navzájem na sebe vyladěny – byť v podobě boje –, tvořit „souvislost“. Mládež, která participovala na sociální generační souvislosti kolem roku 1810, patří k jedné a téže generační souvislosti, ať už se podílela na tehdejších stádiu liberálních idejí, anebo na tehdejších konzervativismu. V rámci této generační souvislosti však náležela k různým generačním jednotkám podle toho, zda participovala na základních intencích konzervativních nebo liberálních.

Generační jednota působí vůči jednotlivcům v ní zahrnutým – právě díky této inherentní určitosti směru – způsobem mnohem konkrétněji spojujícím. Ve skutečnosti také nové, programové, stranicky vyhraněné základní intence generace nevznikají jaksí volně ve vzduchu, bez osobního kontaktu, nýbrž v *konkrétních skupinách*, kde se jednotlivci setkávají ve vitální blízkosti, kde vzájemně duchovně soutěží a v této životní pospolitosti ze sebe vydávají základní intence (které odpovídají novému zasazení). Takové základní, formující intence, vzniklé jednou v konkrétním spojení jedinců, jsou později od oné konkrétní skupiny odlučitelné, mají dalece působící přitažlivou a spojující sílu.

Generační jednota v námi popsaném smyslu nemá podobu konkrétní skupiny, byť její jádro vytváří konkrétní skupina, která ze sebe do světa vydává zásadní podněty, zárodky, které se mohou vyvíjet. – Například myšlenkový okruh zásadní a určující pro moderní německý konzervatismus tak původně vznikl v konkrétním uskupení „*Německé křesťanské stolní společnosti*“. Tato poprvé zachytila a nově zformovala všechny iracionální proudy, které odpovídaly tehdejší dobové situaci a specifickému generačnímu zasazení mladých konzervativců. Z této konkrétní skupiny se původně šířily myšlenky, které později dokázaly oslovit i širší okruh.

Fakt, že takové základní intence, vycházející původně z konkrétní skupiny, mají i přitažlivou a spojující sílu, která onu konkrétní skupinu přesahuje, plyne především z toho, že jsou víceméně adekvátním výrazem příslušného generačního zasazení, že tedy i jednotlivci žijící mimo tuto konkrétní skupinu, ale v příbuzném zasazení, v nich naleznou odpovídající výraz v rámci *dějinného prostoru*. Třídní ideologie je původně formována újeji propojenými, konkrétními skupinami a prosazuje se jen v té míře, v jaké je tak či onak adekvátním výrazem a formou typických prožitků, náležejících k určitému *sociálnímu* zasazení. Právě tak jsou i základní intence a formující tendence, utvářející generační jednotu, jen tehdy skutečně účinné a schopné expanze, jsou-li s to dávat tvar typickým prožitkům jednotlivců, nacházejících se v tomtéž generačním zasazení. Tato schopnost se osvědčí tím, že se uzavřené skupině podaří dát výraz právě novému přístupu a novému „vrstvení zážitků“, o nichž jsme hovořili. Určitá paralela mezi fenoménem tříd a fenoménem generací však existuje i potud, že právě tak jako třídní ideologie v epochách, které jsou pro ni příznivé, může přesáhnout svého adekvátního nositele – adekvátní třídní situaci,⁴⁴ mohou i generační impulzy v příznivých časových situacích zahrnout také jedince náležející k dřívějším nebo pozdějším ročníkům.

Ale můžeme jít ještě dál; velmi často se stává, že důležité výhonky nových generačních postojů v sobě vypěstují a svým životem propracují jednotlivci přináležející ještě k předchozí generaci, v ní zatím izolovaní⁴⁵ (předchůdci)⁴⁶, právě tak, jako je možné, že předchůdci třídní ideologie patří ještě víceméně k jiné třídě.

44 Například ve 40. letech v období vzdemutí opozičních idejí se na těchto idejích podíleli i mladí šlechtici. Srov. Marx: *Revolution und Kontrarevolution in Deutschland*, 3. vydání, Stuttgart 1913, s. 20 a dále, 25.

45 Tak lze *Nietzscheho* chápat jako předchůdce současného novoromantismu. Ve Francii je názorovým příkladem *Taine*, který se pod dojmem událostí z let 1870/1871 obrátil k vlastenectví a stal se předchůdcem nacionalistické generace (srov. Platz, s. 43 a dále). V takových případech, kde se jedná o předchůdce, je třeba jednotlivými historicko-sociologickými zkoumánými zjišťovat, jak jiná je prožitková struktura těch, kteří v sobě vydobývají přechod k novému, oproti nové generaci, jejíž prožitky začínají právě tam, kde předchůdci končili. Zajímavým příkladem z dějin německého konzervatismu je v této souvislosti pravicový vzdělanec a právník *Hugo*, kterého lze pokládat za zakladatele „historické školy“. Hugo ovšem nikdy neprodělal obrat k iracionalismu, jak se tomu stalo u následující generace (Savigny), která v mládí zažila osvobozenou válku.

46 *Kummer* vytvořil ve svých dějinách literatury velmi propracovanou typologii „nositelů generačních rysů“; rozlišuje předchůdce, pionýry, génie, samostatné talenty bez vůdčího významu, závislé, výběžné a módní talenty. S. 6 a dále.

Všechny tyto jevy nezpochybňují platnost teze, že existují nové základní impulzy, které lze přičítat určitému generačnímu zasazení a které teprve vytvářejí generační jednotu. Neboť rozhodující ve všech těchto případech je, že zásadním nositelem těchto nových impulzů je nositel *kolektivní*. Reálným sídlem třídní ideologie totiž zůstává třída – její typické šance a zábrany, které se v každodenním životě neustále projevují – i tehdy, když je její ideologie stvořena jednotlivci z cizího třídního prostředí anebo když expanduje a vylíje se z břehů příslušné třídní situace. Reálným sídlem nových impulzů zůstává generační zasazení (které přibližuje určitý způsob prožívání a jiný zase selektivně vzdaluje), i tehdy, kdyby bylo příležitostně podporováno jinými ročníky.

Jako zásadní je třeba vidět i toto: Ne každé generační zasazení, tedy např. ne každý ročník, ze sebe vydá nové, sobě adekvátní kolektivní impulzy a formující tendence. Pokud se to stane, hovoříme o *aktivování potenciálu dřímajícího v zasazení*. Jeví se pravděpodobným, že četnost aktivování tohoto potenciálu souvisí s tempem společenské dynamiky.⁴⁷ Pokud společenské a duchovní převraty nabírají tempo, které urychlí proměnu postojů takovou měrou, že latentní kontinuální proměňování tradovaných prožitkových, myšlenkových a strukturujících forem nadále není možné, pak někde vykrytalizují nová východiska k novému, odlišnému impulzu a k nové tvarující jednotě. V takovém případě hovoříme o novém generačním stylu, o nové generační entelechii.⁴⁸ I zde máme dvojí stupeň. Jednak existuje případ, že generační jednotu prostě a nevědomě formuje svá díla a činy z nového impulzu, který skrze ni působí, a jen intuitivně ví o sounáležitosti, kterou si dosud neuvědomuje jako jednotu. Existuje ovšem i případ, kdy je jednotu generace jako taková vědomě oceňována a pěstována: jako například v mládežnickém hnutí poslední doby, anebo v určité míře už u jeho předchůdce – v hnutí německých studentských spolků, tzv. Burschenschaften, v první polovině 19. století, které už v mnoha ohledech vykazovalo tento moderní charakter.⁴⁹

Pro fakt, že zvýšené tempo společenské dynamiky podněcuje aktivizaci potenciálu dřímajícího v generačním zasazení až k vytvoření nového generačního impulzu, mluví i skutečnost, že značně stabilní anebo jen velice pomalu se transformující společenství – například

⁴⁷ Tempo společenské dynamiky se v žádném případě neodvozuje ze střídání generací, které zůstává konstantní.

⁴⁸ *Pinderovým* primárním orientačním polem jsou dějiny umění, jeho pojem entelechie byl odvozen z uměleckých soustav. Při podrobnějším popisu by bylo třeba rozlišovat nové generační impulzy, zárodky vůle, formující tendence, intence utváření, entelechie atd. Na momentálním stupni zkoumání můžeme tato rozlišení pominout, a proto v následujícím pro jednoduchost častěji uplatňujeme pinderovský souhrnný pojem entelechie.

⁴⁹ Jak velmi se *Burschenschaften* už samy pojímaly jako vědomé mládežnické hnutí, mohou coby pramenné doklady ozřejmit některé *Herbstovy* výroky. Studentské spolky se cítily být napodobiteli řeckých εταπριαί. *Herbst* říká: „Oni (tj. Řekové) tvořili svá εταπριαί v podobném smyslu jako my naše Burschenschaften.“ K charakterice atmosféry hnutí srov. např. tuto větu: „...u nás je mladík zanecháván právě na rozcestí, ve víře, že se udělalo maximum, jestliže mu byla poskytnuta možnost dotáhnout to s jistým vzděláním tak daleko, aby se mohl životem probojovávat bez veliké námahy. My jsme nyní přesvědčeni, že život na nás klade vyšší požadavky, a jestliže tyto požadavky nebyly shora řečeným naplněny, věřili jsme, že ponechání sobě, máme právo uspořádat své životní poměry tak, abychom se v nich mohli utvářet a posilovat v souladu s naším přesvědčením, daným nám rozumem a duchem doby“ (s. 97).

selský život – neznají fenomén odlišných, zcela novými entelechiemi živených generačních jednotek, neboť nové generace vrůstají do kontinuálních proměn neviditelně, poznenáhlu. Afinita a diference v nich existuje nanejvýš v rámci čistě biologického jevu věkových kategorií; jevu, který coby vitální faktum přetrvává i v moderní společnosti a je vnímatelný jakožto přitažlivost, kterou pociťuje mládí vůči mládí i stáří vůči stejně starému. Z pouhého fenoménu vitální přitažlivosti věkových stupňů by generační fenomén, tedy jednota generace v námi popsaném smyslu, nikdy nevznikl.

Čím vyšší je tedy tempo společenské a duchovní dynamiky, tím více je šancí, že určitá generační zasazení zareagují na proměny právě ze své generační situace a svou vlastní „entelechií“. Na druhé straně může příliš urychlené tempo vést k tomu, že zárodky generačních entelechií se navzájem zadusí. My, současníci, můžeme snad při zvýšené pozornosti zaznamenat, že různé ročníky a jejich reakce se vynořují stupňovitě, jeden za druhým, a že existují vedle sebe, současně,⁵⁰ že však nemohou dosáhnout plodného, odlišného zformování nových adekvátních generačních entelechií a formujících principů. Takové generace, které z uvedených důvodů své generační entelechii nedokážou dát zřetelný tvar, se možná připojí k dřívější generaci, která už toho dosáhla, anebo se spojí s generací pozdější, která je schopna mladšího, novějšího zformování. Rozhodující kolektivní události přitom mohou působit „krytalizačně“ a pro duchovní život je příznačné, že to, co už je strukturované, vždy přitahuje potenciální, neukotvené; i tehdy, když se dosud nezformované impulzy ve své nejistě tápající podobě v lecčems odchyľují od centra, jež je přitahuje. Takto mohou být dřívější nebo pozdější generační impulzy a pohnutky překryty existencí rozvinuté formy cizí generace.⁵¹

Ze všech těchto skutečností vyplývá, že ne každému generačnímu zasazení musí odpovídat jemu vlastní tvar a formující tendence, že zasazením, vytvářeným v zásadě biologickou rytmikou, v žádném případě nemusí odpovídat korespondující rytmika nových generačních chtění a tvarujících principů. Jádro většiny generačních teorií však spočívá v tom, že naturalisticky kvantifikovatelnou rytmiku relevantních narození (kterou většinou určují jako interval třiceti let) chtějí bezprostředně převádět na paralelní, odpovídající rytmiku v duchovní sféře. Přitom přehlížejí, že aktivace potenciálu dřímajícího v generačním zasazení závisí na jiných faktorech než na biologických a vitálních, a sice v první řadě na svébytnosti konkrétní společenské dynamiky. Zda se každých několik let, každých třicet let, každých sto let, zda se vůbec nějak rytmicky projevuje nový generační styl, záleží na podněcující síle společenského a duchovního procesu. Přitom je specifickým problémem, který by bylo třeba pojednat zvlášť, má-li ona společenská dynamika dominantu v ekonomické či jiné duchovní sféře. Jak v konkrétním případě tuto otázku zodpovíme, je nyní zcela podružné. Důležité však je už zde zjišťovat, zda tato skupina působících faktorů rozhoduje o tom, mohou-li se nové generační impulzy koncentrovat ve formující jednotu, nebo musí-li zůstávat latentními. Biologická

⁵⁰ Srov. výše uvedený úvodník *Frankfurter Zeitung*.

⁵¹ Možnost tvorby entelechie jistě souvisí i s váhou a společenskými možnostmi určité věkové kategorie v určitém okamžiku. V dopise pro *Vossische Zeitung* (20. V. 1928 č. 21, rubrika: Dopisy našemu listu) se informuje o aktuální nepříznivé situaci „mezi-generace“, tedy lidí mezi 30–50 lety. K věkové prestiži srov. velmi správně sociologické poznámky u *Maxe Webera: Wirtschaft und Gesellschaft*, s. 609.

danost generačních výměn skýtá jen *možnost*, že generační entelechie vůbec mohou vznikát – kdyby nebylo střídání generací, fenomén generačních stylů bychom neznali. Avšak to, které generační zasazení potenciál aktivuje, záleží na společensko-duchovní strukturní rovině, tedy právě na oné rovině, která tuto (jednou) naturalistickou a (jindy zase) prudce spiritualizující konstelaci problému stále překračuje.

Formálně sociologické objasnění rozdílů, které existují mezi *generačním zasazením*, *generační souvislostí* a *generační jednotou*, je důležité a pro základní ukotvení problematiky nezbytné, protože bez této pomůcky vůbec nelze uchopit vztahy, které zde dominují. Tím, že se bez dalšího rozlišení mluví prostě o „generacích“, se totiž směšují biologicko-vitální fenomény s obdobnými jevy, zformovanými prostřednictvím společensko-duchovních sil, a výsledkem je „sociologie historických tabulek“, která je v rámci své ptačí perspektivy schopna objevovat k požadovaným historickým okamžikům zcela nové duchovní generační proudy a překrucovat dějiny.

Od takových předsudků se nejvíce osvobodil *Kummer*, který hovořil o možnosti, že století může mít dle situace tři, čtyři, pět duchovních generací.⁵² My věříme, že jsme tomuto pohledu, dosud jen intuitivně správnému, dodali potřebný základ a že jsme ukázali – aniž bychom popírali význam biologických daností –, že celkově této problematice můžeme být právi jen tehdy, když její existenci nehledáme pouze v číselné rytmice, nýbrž snažíme-li se biologické danosti nahlížet sice jako nejhloběji uložené působící faktory, ale právě proto nepojímat jejich projevy bezprostředně, ale pozorovat je až v žilvu sociálních a duchovních faktorů.

Neboť se jeví jako historickému procesu vlastní, že nejelementárnější a nejvitálnější faktory působí nejlatentněji a že mohou být uchopeny jen v *žilvu* nad nimi uložené sociální a historické roviny. Abychom to vyjádřili prakticky: badatel může obsáhnout proměny připisatelné generačnímu faktoru jen tehdy, když nejprve vyloučil všechny proměny připisatelné historicko-sociální dynamice. Jestliže tuto „prostřední sféru“ přeskočíme, budeme nakloněni připisovat všechny momenty, které bychom měli spojovat s „působením prostředí“, „dobovou situaci“, bezprostředně naturalistickému faktoru (generaci, rase, geografické poloze atd.)

Omyl naturalistických pokusů nespočívá v tom, že zdůrazňují to, co je na člověku přírodní, nýbrž v tom, že bezprostředně z těchto *konstant* chtějí uchopit to, co je dynamické, a právě onu střední rovinu, kde dynamika skutečně vzniká, přeskakují a znásilňují. Dynamické faktory působí na bázi konstant – na základě antropologických a krajinných atd.

⁵² *Kummer* s. 2 a dále. *Kummer* byl novinář, který psal své dílo ve volném čase. K otázce generací se dostal přes kritiku literárně-historických kategorií „epigonů“ a „dekadence“. Tyto chtěl nahradit „přirozenějším“ rozlišováním a základ k tomu nalezl v generačním fenoménu. Za vnější podnět vděčil *Erichu Schmidovi*, který spolu s *Haymem*, *Sternem* a *Bartelsenem* přijímal v dějinách literatury ty podněty, které byly živé i u *Rümelina* (1875) a *O. Lorenze* (1886), který se zase opíral o *Ranka*. U *Diltheye* se tento problém objevuje až r. 1865, kdy se *Dilthey* zabýval Novalisem. *R. Haym* převzal r. 1870 diltheyovský pojem generace, když vydal svou *Romantickou školu* (srv. *Kummer*, s. 1 a dále., *Petersen* s. 133). *Kummerovo* podání je jisté, nahlížené z estetických pozic, často suché a nedostatečné, záslužně však rozšiřuje perspektivu; více, nežli je obvyklé, bere ohled na vzájemné společenské působení sil, které stojí v pozadí děl. V této souvislosti je potěšující stálý ohled na poměry v tisku, byť je vše třeba hodnotit jako počátek, povážlivě schematický.

daností – „zpracovávají“; avšak možnostem, zde obsaženým, dávají pokaždé jinou podobu. Chceme-li je skutečně uchopit, musíme je vyhledat v živlu historicko-sociální potence řady, která je utváří. Přírodní faktory, mezi jinými i generační výměna, představují nejzákladnější prostor historicko-sociálního dění. *Ale právě proto, že jsou konstantami a jako takové tedy něčím vždy přítomným, nelze z nich vysvětlovat proměny a jejich specifika.* Jejich proměnlivá relevance (fakt, že jejich přítomnost je zpracovávána pokaždé jinak) však může být jasně vyzvednuta jen tehdy, když se dostatečně bystře zahledíme na tuto formující rovinu společensko-duchovních sil.

7.

Význam generačních teorií spočíval v tom, že znovu a znovu zdůrazňovaly teoretický zájem o tento nepochybně důležitý faktor lidského historického dění. Jejich jednostrannost – to lze v souhrnu konstatovat – však tkvěla ve snaze vysvětlovat z tohoto jednoho faktoru celou dynamiku historického dění; což je jednostrannost, která se vždy pojí s radostí z objevitelství a která je takto i omluvitelná. Různé teorie dějin, kterých v nedávné minulosti vzniklo tak početně, touto jednostranností trpí pořád: hypostazují jeden moment v historickém dění coby nosný faktor dějinného vývoje. Rasové teorie, učení o generacích, ekonomie, učení o národním duchu atd., všechny jsou zatíženy touto jednostranností, mají ale nespornou zásluhu, že totiž vždy silně nasvítily určitý faktor a dále, že udržovaly živý zájem o problém strukturálních faktorů utvářejících dějiny. V tom spočívá jejich přednost před dějepiscetvím zaměřeným na jednorázové kauzální propletence a jedinečné postavy, které potlačovalo a zakrývalo zájem o strukturálně působící momenty a časem nutně docházelo k názoru, že se z dějin vlastně není čemu učit, protože se v nich přece vždy jedná o jedinečné. Že tomu tak není, cítí každý, kdo se pustí do úvah o dějinách a v živoucí každodennosti zblízka vidí, že každý nový začátek a každá nadprůměrná osobnost se nutně projevují v strukturálně popsatelném – byť neustále proměnlivém – manévrovacím prostoru.

Chceme-li si uvědomit strukturu dějinné dynamiky, aniž bychom přitom vše připisovali jednomu faktoru, zbývá nám otázka, neexistuje-li možnost definovat řád strukturálních působících složek buď všeobecně, nebo pro určité epochy. – Neboť vůbec netvrdíme, že relevance různých společenských a jiných dějinných sil (hospodářství, moc, rasa atd.), musí být pořád stejná. Tento obšírný problém tentokrát samozřejmě cele nevyřešíme, můžeme se jen snažit, abychom poněkud blíže osvětlili generační otázku, která nás zajímá, ve vztahu k ostatním dějinným faktorům.

Skoncování s dějinným monismem, kterým je poznamenána většina generačních teorií, je zásluha *Petersenova*. On se – na konkrétním případě romantismu – snaží otázku generací probírat ve spojitosti s ostatními dějinnými faktory (rod, kraj, duch národa, duch doby, společnost atd.).

Ať je však toto zúčtování s monistickou teorií jakkoli potěšující, z pouhého výčtu faktorů, který je očividně také jen předběžný, lze určit jen málo; a ani uchopení společenského faktoru, přinejmenším v této podobě, nemůže sociologa uspokojit.

Hovoříme-li o „*duchu doby*“, musíme vidět právě tak jasně jako u jiných faktorů, že „*duch doby*“ není duchem celé epochy; nýbrž že to, co jím vesměs rozumíme a nazýváme,

sídlí většinou v sociální vrstvě (jednoduché či složené), která v určitém okamžiku nabyla obzvláštního významu a která pak vtiskla svoji duchovní pečeť i ostatním proudům, aniž je však zničila nebo absorbovala.

Rozklad pojmu ducha doby je třeba provést ještě také z jiné strany, než odkud ho prováděl Pinder. Pro něj se jednotná konstrukce ducha doby rozpadla ve prospěch reality generačních enteleechií. Duch doby podle něj není ničím jednotným, neboť mu neodpovídá žádná reálná, jednotná enteleechie. I my popíráme, že by taková enteleechie ducha doby a z ní plynoucí jednota ducha epochy existovala, ale tuto relativizaci je nutno provést primárně ve prospěch enteleechií proudů, na nichž je zřejmé rozpětí dobových jednotek v polaritách.

Devatenácté století nemá jednotného ducha doby, nýbrž tato jednota je v zásadě výsledkem (chceme-li ji sledovat v oblasti politiky)⁵³ proti sobě bojujících konzervativně-tradicionalistických a literálních impulzů, k nimž se pak přidává proletářský socialismus.

My ovšem nechceme zacházet v destrukci tak daleko jako Pinder, který má tendenci vidět v jednotě doby v zásadě náhodné zkřížení enteleechií (zdánlivou akordiku!). Duch doby je jednotný (a jako adekvátní konstrukce má tento pojem smysl), pokud jsme s to vidět jej v dynamicko-antinomickém smyslu.

Dynamicko-antinomická jednota však spočívá v tom, že polarity, přítomné uvnitř epochy, se neustále řídí podle sebe navzájem a že různým stanoviskům lze rozumět jen tehdy, dokážeme-li je pojímat jako různé pokusy o zvládnutí téhož osudu a k němu náležející sociální a duchovní problematiky.⁵⁴ Nejde tedy o náhodné překrývání časově koexistenčních enteleechií (jako u Pindera), ale ani o jednu samostatnou enteleechii (jednotné volní centrum, formující princip, jako u Petersena), která by k ostatním přistupovala jako něco samostatného a nového, nýbrž jedná se o třetí možnost, tj. o vztah *dynamického pnutí*, který lze pojímat v této jeho specifčnosti, ale který v žádném případě nesmí být substancializován.

Skutečné enteleechie se především vyznačují už zmíněnými proudy. Každá z těchto základních polarit, vysvětlitelných z výstavby společnosti, ze sebe vydává specifické základní intence, které jsou přítomny v sociálně historickém prostoru nad rámec generačních výměn jako trvalé (byť neustále se proměňující) formující principy. Do těchto širších, trvalých enteleechií proudů pak vnášejí své generační enteleechie ty nové generační jednoty, které dosáhly obzvláštní působnosti, čímž transformují třeba tu či onu enteleechii liberálního, konzervativního a soci-

⁵³ Volíme záměrně příklady z politické, dějinně-historické oblasti, jednak abychom vyvážili jednostrannost plynoucí z toho, že většina generačních teorií (hlavně v Německu) se orientuje podle dějin literatury nebo dějin umění, a jednak, protože jsme toho názoru, že *strukturální situace společensky hnacích impulzů i diferenciací generací jsou zde nejčitelnější*. Ostatní „enteleechie“, proměny stylu, je dle našeho názoru také nutno zkoumat a kunsthistorické a literárně-historické enteleechie v žádném případě nelze odvozovat z politična; ale jejich vzájemnou souvislost, jejich afinity, lze nejasněji uchopit a ozřejmit odtud. Umělec sice žije v první řadě ve svém uměleckém světě a v jeho tradicích, ale jako člověk je pořád spjat s hnacími společenskými silami své generace, i kdyby byl politicky zcela indiferentní. Odtud i on transformuje chtění a enteleechie, spadající čistě do umělecké sféry. Chceme-li přehlédnout tento mechanismus v celku, jeví se nám prvořadým centrem orientace na dějiny politických idejí. K tomu podrobněji později.

⁵⁴ V naší perspektivě je „duch doby“ kontinuálně-dynamickým zřetěžením za sebou následujících „generačních souvislostí“.

alistického proudu. Takže lze říci, že generační jednoty sice nejsou vykonstruovanými útvary, vyznačují své vlastní enteleechie; ty však nejsou vůbec uchopitelné jako takové, nýbrž jen v živlu enteleechií proudů. Pročež je třeba dodat, že duchovní generace, generační jednoty, *vůbec* nelze zachytit a spočítat, jedině v rámci určitých proudů. Enteleechie proudu předchází enteleechii generační, jen uvnitř ní se generační enteleechie může uplatnit a vyhranit; čímž neříkáme, že v daném okamžiku vzhází z každého ze soupeřících proudů nová generační enteleechie.

Není tomu tak, že by například v prvních desetiletích 19. století existovala jen jedna romanticko-konzervativní generace⁵⁵, po které by následovala generace liberálně-racionalistická (Mladé Německo atd.), nýbrž při důkladnějším pohledu je zřejmé, že v prvních desetiletích 19. století se jen jedné mládeži podařilo uvést do světa nové enteleechie, které byly prožitkově ukotveny na romanticko-konzervativním pólu. Pouze této mládeži se také podařilo výrazně poznamenat základní ladění epochy; ve 30. letech nevzhází najednou „nová generace“, která je zase liberálně-racionalistická, nýbrž teprve teď se mládeži liberálně-racionalistické linie podařilo dospět k novému generačnímu zformování tradice, o kterou se opírá. Základní polariry zde byly průběžně, v obou prouděch také pořád působila mládež, jen možnost tvůrčího formování generačních impulzů se objevila jednou na romanticko-konzervativním, jindy na liberálně-racionalistickém pólu.

Hovoří-li tedy někdo, jako to dělá *Petersen*, o *vůdčím, přeměřovaném a potlačeném* generačním typu, pak sice zahlédá něco správného a důležitého, ale následkem nedostatečné sociologické diferenciacie to ještě dostatečně nepřecizuje.

*Petersen*⁵⁶ k sobě bezprostředně vztahuje nadčasové charakterové typy a „ducha doby“ (který se mu jeví jako jednoznačně určitelná veličina), jako by v dějinném životě oba tyto faktory skutečně bojovaly a jako by osud jednotlivců vždy podmiňovalo specifikum vzájemného proniknutí těchto dvou komponent. Pohlížíme-li podle *Petersena* například na emocionální typ, který je současně popsán jako „romanticky založený“, a předpokládáme-li, že žije v epoše, jejíž dobový duch je romantický, může souběhem okolností dojít k zesílení vloh onoho jednotlivce, čímž se z něj v této epoše stává „*vůdčí generační typus*“. Naproti tomu jiný jednatel, jehož původnímu založení byla vlastní rovnováha emocionaliry a racionaliry, může být v romantické epoše přikloněn k romantismu. To by byl *Petersenův* „*přeměřovaný typus*“. A vezmeme konečně třetího jedince, který je dle původních vloh racionalistický – z něj vzniká v romantické epoše „*potlačený typus*“. Neboť mu nezbyvá než podvolit se, oproti svým vlohám, v rámci módy, „duchu doby“, což ústí v neplodnost, anebo, setrvává-li tvrdošijně na své půdě, být ve své době osamělý. Jako takový pak bude buďto *epigonem* předešlé generace, nebo bude coby *předchůdce* přináležet ke generaci budoucí.

Jestliže prozatím odhlédneme od poněkud schematizujícího ztotožňování „vlohy k emocionální“ a k „romantismu“, pak je v rozlišení *vůdčího, přeměřovaného a potlačeného* typu jistě cosi správného. V žádném případě se však nestřetávají nadčasové charakterové vlohy v nadsociálním prostoru s nediferencovaným jednotným duchem doby (neboť takový vůbec neexistuje), nýbrž platí, že jedinec je primárně formován aktuálními duchovními vlivy

⁵⁵ Romantismus a konzervativismus ostatně nekráčely od začátku vedle sebe. Romantismus byl v Německu, stejně jako ve Francii, původně revolučním hnutím.

⁵⁶ *Petersen*, s. 146 a dále.

a proudy, které jsou doma právě v oněch sociálních životních kruzích, k nimž jsou sociologicky přiřaditelné. Jinak řečeno, jedince nepřitahuje a neláká „duch doby“ v úhrnu, jako takový, ale pouze ty proudy doby, které jsou z tradice a aktuálně přítomny v jeho životním prostředí. Avšak to, že se v jeho životním okruhu uchytily a že se tam aktuálně drží právě ty a ne jiné proudy, plyne v zásadě z toho, že typické šance této životní situace, v níž existuje jeho okolí i on sám, nacházejí adekvátní výraz právě v těchto způsobech chování. Není to tedy žádný nediferencovaně jednotný „duch doby“, co původní založení individua buď posiluje, nebo blokuje; nýbrž jedná se v konkrétnosti vždy jen o *jednu* určitou polaritu v „úhrnném duchu doby“, právě o tu, která se odráží v jednotlivcově okruhu. S tímto specifickým proudem se pak dané charakterové založení toho kterého jednotlivce musí primárně vyrovnávat.

Má-li literární historik tendenci přehlížet skutečnost, že většina lidí se nachází uvnitř určitého proudu doby, dále že „duch doby“ je vždy přiměřeně rozporně a nestává se náhle výhradně romantickým a pak zase výhradně racionalistickým, pak je to tím, že jeho primárním orientačním polem jsou osudy literátů, tedy osudy velmi specifické vrstvy.

Pouze ta vrstva literátů, která je v naší společnosti relativně sociálně neukotvená (což je přirozeně také sociologický příznak), má možnost kolísat, přidávat se tu k jednomu, tu k jinému proudu. V první polovině 19. století se přidávala vesměs k tomu proudu, jehož nová generace, podporována dobovými poměry, se právě duchovně dávala do pohybu, tj. v němž bylo právě možné utváření generační entelechie. Epocha restaurace a sociálního i politického oslabení německého měšťanstva na počátku 19. století nejprve usnadnila tvorbu entelechie na romanticko-konzervativním pólu mládeže, který přitáhl i velkou část sociálně neukotvené vrstvy literátů. Od 30. let podpořily červencová revoluce a vzstup industrializace pohyb nových liberálně-racionalistických entelechií v generaci, která byla jejich nositelkou: velká část literátů se nyní objeví v liberálně-racionalistickém táboře.

Sledujeme-li tento vývoj tak, že pohlížíme přednostně na vrstvu literátů, vypadá to, jako by jednou existoval jen romantický, potom jen racionalistický „duch doby“, a člověk má též dojem, že ducha doby určují výhradně tito literáti, básníci a myslitelé. Rozhodující a směrodatná chtění nejsou ve skutečnosti vůbec zakotvena v nich, nýbrž v za nimi stojících, mnohem kompaktnějších a neustále přítomných sociálních nositelích, podléhajících polárnímu rozštěpení. Tento vlnovitý pohyb v „duchu doby“, zapříčiněný pronikáním jednotlivých proudů, vzniká jen z toho, že z dobových poměrů dokáže vydat aktivní generaci jednou ten, jednou zase onen pól – generaci, která pak s sebou strhne i „středové vrstvy“, především pak onu sociálně neukotvenou vrstvu literátů. Tím nepopíráme nesmírný význam literátské vrstvy (k níž nezřídka patří nejlivnější myslitelé a básníci), vždyť právě oni dodávají všem entelechiím, které ze sociálního prostoru takto vyzauřují, skutečnou hloubku a formu. Orientujeme-li se však výhradně skrze ně, nemůžeme cele postihnout právě tuto proudovou strukturu duchovních hnutí. Zohledníme-li tedy *celý* historicko-sociální proud, neexistují žádné výlučně romantické a žádné výlučně racionalistické epochy, tato polarita je přinejmenším od 19. století jednoznačně přítomna; co ale můžeme říci, je, že hraje prim či *dominuje* brzy jeden, brzy druhý směr. Toto ze sociologického pohledu znamená – abychom to ještě jednou shrnuli –, že s přispěním dobových poměrů se stává možnou tvorba generačních entelechií tu na jednom, tu na druhém pólu, což vždy přitahuje kolísající střední vrstvy, v první řadě vrstvu dobových literátů. Z toho však plyne, že sociálně pevně ukotvený člověk (ať už náleží ke

kerémukoli „duševnímu“ typu) zápasí primárně s tím proudem, který dominuje v jeho životním okruhu, volně plující literát však (ať už náleží k jakémukoli duševnímu typu) musí zápasit hlavně se současnou dominantou. Jak pro jednotlivce tento boj mezi jeho individuálním založením, jemu sociálně adekvátním duchovním postojem a proudem, který se v jeho epoše vystupňoval v dominantu, dopadne, je jistě různé a individuální: jen velmi silná osobnost si však bude schopna udržet své vlastní, osobní charakterové založení proti opačně zaměřenému duchovnímu postoji svého životního okruhu (a obzvláště tehdy, je-li tento na vzestupu). Iracionalisticky založený měšťák sotva mohl rozvíjet své já ve 40. letech 19. století; právě tak *muselo* být těžké pro racionálně založeného, k nové generaci náležejícího šlechtice uhájit svou racionalistickou životní formu, když se rozmáhaly romantismus a religiozita. Proti nové, nastupující generační entelechii se v takových případech nejostřeji staví ti, kteří pro své starší generační zasazení nedokážou anebo nechťejí vrst do nové generační entelechie, vystávající v jejich sociálním životním okruhu. – Tak nemohla mít nová romanticko-pietisticko-religiózní vlna žádný půvab kupříkladu pro Bedřicha Viléma III. a jemu oddané, kteří vyrostli většinou v racionalistické ortodoxii, tedy ve starší formě konzervatismu. Jeho syn, korunní princ a pozdější Bedřich Vilém IV., byl naopak výrazným exponentem nového hnutí. Z toho všeho, nastiněného ještě jednou z jiné stránky, jasně plyne, že vliv generačního faktoru nelze zjistit bezprostředně a přímo, nýbrž jen v živlu sociálně historického dění.

Generační zasazení jako potencialita je neustále přítomno, neustále se pokouší o uskutečnění, ale nikoli v živlu ducha doby vůbec, nýbrž vždy v konkrétních, právě existujících proudcích.⁵⁷ Zda tato tendence k tvorbě generační entelechie v lůně těchto proudů dojde naplnění a na kterém pólu se to zdaří, záleží – jak jsme viděli – na dějinných osudech.

K těmto faktorům, komplikujícím generační problematiku už víc než dost, přistupuje ještě jeden faktor, který v našich úvahách dosud nebyl uplatněn.

Ještě jsme totiž nezážili skutečnost, že nově se prosazující generační entelechie nemá stejnou možnost prorazit ve všech oblastech, ve všech *sférách ducha*. Jednotlivé sféry mohou podporovat anebo bránit prosazování generační entelechie. Dá se zde celkem jistě hovořit o odstupňování jednotlivých sfér, podle jejich dokumentárního významu pro generační entelechii.

Tak lze jednoznačně zjistit, že exaktní vědy, pro něž je světonázor mnohem méně relevantní, generační entelechie značně zastírají.

„Civilizační sféra“⁵⁸ zastírá svou přímočarou vývojovou strukturou volní, prožitkové proměny, které stojí za ní, obecně mnohem více než sféra kultury – a tam má *Pinder* jistě pravdu, když připisuje jinou roli jazykovým dokumentacím (náboženství, filozofie, básnictví, věda) než výtvarnému umění a hudbě.⁵⁹

⁵⁷ To lze pozorovat i u moderního „mládežnického hnutí“, které se stále více sociálně a politicky polarizuje. Toto hnutí je jakožto koherentní jev dokladem fenoménu „generační souvislosti“. Konkrétně je však lze uchopit jen v podobě sociálních a duchovně se diferencujících „generačních jednotek“.

⁵⁸ K tomuto pojmu srov. Alfreda Webera: *Prinzipielles zur Kulturosoziologie* (Archiv für Sozialwissenschaften und Sozialpolitik 1920).

⁵⁹ *Pinder* s.156.

Také zde bude nutno přesněji rozlišovat a sledovat otázku, nakolik vykazují různé proudové a generační impulzy a formující principy afinitu k určitým „žánrům“, zda je nerazí nově pro sebe. Tak prosazovala a kultivovala generace romantiků zcela jiné žánry než generace liberální předbřeznová.

Je nutno mít na zřeteli také dokumentární sílu *společenských forem* soužití. I zde existují různé formy pospolitosti, které brzy nahrávají těm, brzy oněm intencím proudů a generací. Skutečnost, že spolek opírající se o statuty se pro zrcadlení nových generačních impulzů⁶⁰ hodí mnohem méně než spíše fluktuující formy zespolečenštění (třeba salóny), připomínal už *Mentré*⁶¹.

Ukazuje se tedy, že právě tak, jako může být sociální a historická rovina zábranou anebo přínosem pro prosazení generační entelechie, nelze ani ony „sféry“, v nichž entelechie naleznou svůj výraz nejdříve, určit jednoznačně a předem. Toto vše ještě z dalšího úhlu potvrzuje, že právě generační faktor, který působí a je přítomen přímo s pravidelností přírodního zákona, je v živlu duchovně-sociálním uchopitelný jen s krajními obtížemi a oklikami.

Generační fenomén je jedním ze základních faktorů realizace dějinné dynamiky. Probádání souhry působících sil je samostatným okruhem úkolů, bez jehož vyjasnění nelze dějiny s konečnou platností uchopit v jejich procesualnosti. Jedině přísnou prvotní analýzou specifik všech složek, které jsou zde relevantní, může takové tážení dospět k řešení.

Formálně sociologická analýza generačního fenoménu může prozatím přispět tím, že co možná jasně ukáže, co na základě této složky lze vysvětlit, a co bezprostředně odtud pojmout nelze.

Přeložila Daniela Blahutková

Literatura

- Agathon. 1912. *Les jeunes gens d'aujourd'hui*. Paris.
- Ageorges. 1912 [1890 až 1910]. *La marche montanée d'une génération*. Paris.
- Bainville, J. *Histoire de trois générations*.
- Boll, F. 1913. *Die Lebensalter: Ein Beitrag zur antiken Ethologie und zur Geschichte der Zahlen*. Berlin.
- Brinckmann, A. E. 1925. *Spätwerke gr. Meister*. Frankfurt.
- Cournot, A. A. 1872. *Considérations sur la marce des idées et des évènements dans les temps modernes*. Paris.
- Curtius, E. R. 1923. *Die literarischen Wegbereiter des neuen Frankreich*. Potsdam.
- Dilthey, W. 1924. *Über das Studium der Geschichte der Wissenschaften vom Menschen, der Gesellschaft und dem Staat (1875)*. Sebrané spisy, sv. V., Leipzig a Berlin.
- Dilthey, W. 1922. *Leben Schleiermachers*. Svazek 1, Berlin a Leipzig.
- Dromel, J. 1862. *La loi des révolutions, les générations, les nationalités, les dynasties, les religions*. Paris.
- Ferrari, G. 1874. *Teoria dei periodi politici*. Mailand.

⁶⁰ O svébytné formě boje mladých a starých v rámci cechů hovoří *Schmoller* v díle *Grundriss der allgemeinen Volkswirtschaftslehre*, München – Leipzig 1923, s. 591.

⁶¹ Viz předchozí.

- Heidegger, M. 1927. *Sein und Zeit*. Halle.
- Herbst, F. 1823. *Ideale und Irrtümer des akademischen Lebens in unserer Zeit*. Stuttgart.
- Honigsheim, P. 1924. „Die Pubertät.“ *Kölner Vierteljahrshefte für Sociologie*, III.
- Grimm, J. *Über das Alter*. Leipzig (Reclam).
- Joel, K. 1925. „Der säkulare Rhythmus der Geschichte.“ *Jahrbuch für Sociologie*, I.
- Kummer, F. 1900. *Dargestellt nach Generationen: Deutsche Literaturgeschichte des 19. Jahrhunderts*. Dresden.
- Lorenz, O. 1886. *Die Geschichtswissenschaft in Hauptrichtungen und Aufgaben kritisch erörtert*. Díl I. 1886, Díl II. 1891, Berlin.
- Mentré, F. 1920. *Les générations sociales*. Paris.
- Nohl, H. 1914. „Das Verhältnis der Generationen in der Pädagogik.“ *Die Tat*.
- Ortega y Gasset, J. 1928. *Die Aufgabe unserer Zeit*. S předmluvou E. R. Curtiuse. Zürich.
- Petersen, J. 1925. *Wesensbestimmung d. Romantik*. Leipzig.
- Pinder, W. 1926. *Kunstgeschichte nach Generationen: Zwischen Philosophie und Kunst*. Joh. Volkelt zum 100. Lehrsemester dargebracht. Leipzig.
- Pinder, W. 1926. *Das Problem der Generation in der Kunstgeschichte Europas*. Berlin.
- Platz, R. 1922. *Geistige Kämpfe im modernen Frankreich*. Kempten.
- Rümelin, G. 1875. *Über den Begriff und die Dauer einer Generation. Reden und Aufsätze I*. Tübingen.
- Schurtz, H. 1902. *Altersklassen und Männerbünde*. Berlin.
- Spranger, E. 1925. *Psychologie des Jugendalters*. Leipzig.
- Scherer, W. 1885. *Geschichte der deutschen Literatur*. Berlin.
- Valois, G. 1920. *D'un siècle à l'autre: Chronique d'une génération (1855–1920)*. Paris.
- Wiese von, L. 1933. *System der Allgemeinen Soziologie*. München a Leipzig.
- Wiese von, L. 1920. „Väter und Söhne.“ *Der Neue Strom*, I. Köln.
- Zeuthen, H. G. 1909. „Quelques traits de la propagation de la science de génération en généra.“ *Rivista di Scienza*.

Autor

Karl Mannheim (27. 3. 1893 Budapešť – 9. 1. 1947 Londýn) byl sociolog a filozof rakousko-uherského původu. Po studiích v Budapešti, Freiburgu a Berlíně (např. u Georga Simmela), Paříži a Heidelbergu a emigraci z Maďarska (1919) se usadil v Německu. V letech 1922–1925 se habilitoval pod vedením Alfreda Webera, roku 1926 začal působit jako soukromý docent na univerzitě v Heidelbergu, od roku 1930 působil jako profesor sociologie na univerzitě ve Frankfurtu/M.; zde byl jeho asistentem Norbert Elias. V roce 1933 byl pro svůj židovský původ propuštěn a přinucen emigrovat do Anglie, kde pak působil na Londýnské škole ekonomické a politické vědy a na Londýnské univerzitě.

Inspirován zvláště G. Lukácsem, O. Jaszim, W. Diltheyem, M. Schelerem a A. Weberem dospěl od filozofické analýzy teorie poznání ke konceptu sociologie vědění. Zdůrazňoval, že lidské myšlení a poznávání neprobíhá pouze v teoretickém rámci, ale že je zásadním způsobem formují společenské a historické životní souvislosti. Veden představou, že každé myšlení nutně zahrnuje perspektivismus, ideologičnost, vypracoval pojmy „totální ideologie“ a „relacionismus“, které mu vynesly rozporuplné reakce včetně obvinění z nihilismu.

Věnoval rovněž pozornost krizovým jevům v politice masových demokracií. Proti radikálnímu liberalismu stavěl umírněnou cestu tzv. „plánovité demokracie“ a „plánování svobody“, přičemž jádrem jeho teorie byla snaha o „racionální ovládnutí iracionálních sil“ v sociálním a kulturním prostředí. Zásadními kritiky Mannheimova konceptu společnosti byli například Karl Popper a Friedrich August von Hayek (viz Hayekova kniha *Der Weg zur Knechtschaft – Cesta k otroctví*).

Jako vlivné se ukázalo například Mannheimovo rozpracování pojmu „neukotvené intelligence“, zavedeného Alfredem Weberem. Karl Mannheim platí též za průkopníka sociologie mládeže a analýzy problematiky generací – konkrétně třeba ročníků, které sdílely zásadní prožitek z mládí (například 1. světovou válku), jež sice podobně cítí sociální výzvy své současnosti, ale nebudou na ně dávat shodné sociální odpovědi.

Mannheimova kniha *Ideologie a utopie* (1929) a její rozšířený anglický překlad podnítily širokou diskuzi – v Německu dílo recenzovali například Hannah Arendtová, Max Horkheimer, Herbert Marcuse či Paul Tillich. V Anglii pozitivně reagoval John Dewey, současná ostrá kritika (již zmínění Popper, Hayek, ale i další) ovšem v Mannheimově konceptu společnosti spatřovala cestu k totalitárnímu systému.

Předkládaná stať je převzata ze souborného vydání Mannheim, K. 1964. „Das Problem der Generationen.“ In: K. Mannheim 1964. *Wissenssoziologie: Auswahl aus dem Werk*. Berlin: Luchterhand, s. 509–565.